

Bergensposten.

NR.2

juni 2011

14. ÅRGANG

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 28. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø

Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold

Trykk: Statsarkivet i Bergen

Opplag: ca. 1000

Redaksjon avsluttet: 24. juni 2011

Forsiden: Ålhus kyrkje i Jølster. Fotoet er teke av Oddleiv Apneseth, og henta frå boka han saman med Egil Øvrebø laga i 1995 om Ålhus kyrkje.

Her er underdelene av de rullende reolene under transporten til Årstadveien 22.

Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren	2
«Dei to blekkhusa»	3
Liv Mykland: Alt har sin tid	5
Egil Øvrebø: Om Esge Bille og frøken Simonsen	10
Egil Øvrebø: En ny bergensk arkivvise	12
Om «I kongens Teneste»	14
Arkivbibliografi Egil Øvrebø	17
Gunnar A. Skadberg: Familien Rolfsen i Bergen	19
Gunnar Lian: Ubåtbunkeren på Laksevåg.....	33
Roald Sætre: En bergensk herremiddag anno 1876	37
Kjetil Korsnes og Olve Dybvig: Kilder i en digital verden	41
Christian Brun Larsen: Ole Bulls gode venn felemaker	
Anders A. Heldal, 1811-1897	48
Synøve Bringslid: Tre vekers hospitering i Riksarkivet våren 2011.	51
Byggesaken	56

Fra redaktøren:

Omslagsbildet på denne utgaven er prydet av Ålhus kirke i Jølster. Fotografiet er tatt av Oddleif Apneseth og brukt i den boken han sammen med Egil Øvrebø laget i 1995 til 200-årsjubileet for kirken. Vi takker for å ha fått lov til å bruke fotografiet her.

Med dette nummeret av Bergensposten vil vi ære og minnes statsarkivar Egil Øvrebø. Fra han kom til Statsarkivet i Bergen i 1971 satte han i svært høy grad sitt preg på institusjonen. Da han kom var slitasje på originalene et stort problem. Hver arkivsak ble i snitt hentet fram hvert femte år, og siden det meste stod i ro, var slitasjen på pantebøker, emigrantprotokoller og kirkebøker betydelig. Som et resultat av Øvrebøs tiltak er bruken av arkivsakene så kraftig redusert at det nå i snitt går 190 år mellom hver gang en boks eller pakke hentes til lesesalen!

Vi bringer minneord, trykker opp igjen i modifisert form en artikkel Liv Mykland skrev da han fratrådte i 1995. Vi har forsøkt å samle en oversikt over de arkivrelaterte publikasjonene hans, og vi trykker om igjen et par av hans kortere artikler:

Bergens Tidende tok i januar 1979 til orde for at bergenserne måtte lære av islendningene og forlange sine arkivklenodier «hem» fra København. Egil Øvrebø var skeptisk, og satte tingene ettertrykkelig på plass i «Esge Bille og frøken Simon-sen».

For å antyde litt av bredden i hans produksjon har vi også hentet fram hans «En ny bergensk arkivvise» fra 1976. Visen er fast innslag når Statsarkivet i Bergen har sine festarrangementer.

Vi har fått mye stoff utenfra: Om slekten Rolfsen, om planene for byggingen av ubåtbunkeren på Laksevåg, om den storslåtte festmiddagen for å feire et vellykket havforskningstokt til de nordlige farvann i 1876. Vi har også med stoff om arkivstudier ved hjelp av ny teknologi, og en studiereise til Riksarkivet.

Nybygget ved Statsarkivet i Bergen er nå kommet langt. Magasinene er gjort ferdige, reoler er under montering, mellombygget fra 1993 er under (delvis) riving. Det gjenstår å få klimaet i de nye magasinene under kontroll, men vi ser fram til å kunne flytte inn i de nye lokalene i september.

Neste nummer av Bergensposten tar for seg jubilanten Bergen skytterlag og kommer i august, og i år vil det komme et fjerde nummer. Det regner vi med å ha klart i slutten av november.

Yngve Nedrebø

Dei to blekkhusa

Statsarkivar Egil Øvrebø døydde 16. april 2011, 83 år gammal. Han var fødd 25. januar 1928 i Jølster. Faren var gardbrukar, ordførar, lensmann (den tiande i slekta), og vart av Londonregjeringa konstituert som fylkesmann i Sogn og Fjordane i mai 1945. Gjennom mora ætta han frå mange generasjonar med embetsmenn.

Egil Øvrebø tok artium på Firda gymnas i 1947, og gjorde militærtjeneste i Tysklandsbrigaden. Han hadde heilt frå sine første år vore interessert i historie og lokale tradisjonar, og bestemte seg tidleg for å verte arkivmann. Han spurde riksarkivaren om kva fag han burde ta, og tok så norsk og latin bifag, og hovudfag i historie.

9. oktober 1953, etter bifaga, vart han tilsett som arkivaraspirant i Riksarkivet. Der lærte han først å bære kassar. Sidan slapp han til med anna arbeid. Han tok embetseksamen i 1956, på ei hovudfagsoppgåve om attreisninga i Jølster etter mellomalderen. Han vart vikar i arkivarstilling i eldre avdeling i Riksarkivet, og frå 1960 fast tilsett. I Riksarkivet fekk han i tillegg til dei faglege oppgåvene ansvaret for rekneskapan ein lang periode, frå 1961 til 1969.

Det største arbeidet hans frå riksarkivtida var ordning og katalogisering av lensrekneskapan i rentekammerarkivet. Katalogen kom ut i to band i 1982-83.

Egil Øvrebø vart utnemnd til statsarkivar i Bergen 9. juli 1971, og tok over embetet 1. oktober. Han analyserte og vurderte, knekte restansar, formulerte mål, sette standardar, inspiserte arkiv, og berekna og talde hyller. Det nye Statsarkivet i Bergen vaks frem, etter femårsplanar og tjuefemårsplan. Etter lang tids innsats kom nybygg på plass i 1993.

Ein av dei store utfordringane var å få ned slitasjen på originalmaterialet. I Bergen skulle det gjerast utan at publikum vart skadelidande. Øvrebø har i plandokument, føredrag og artiklar peika på dei helt sentrale problema og årsaksforklaringane. Og på hensiktsmessige løysingar. Alltid så kortfatta som mulig. Og velformulert. Egil Øvrebø analyserte skarpt og var en god stilist. Han avskydde dei mange ord og la mykje arbeid i einkvar tekst – kvart ord og setning skulle ha eit innhald.

Egil Øvrebø var moralist. Ein embetsmann av den gamle typen. Han vakta seg vel for å trekke private fordelar av tenesta og likte å fortelje historia om embetsmannen som hadde to blekkhus, eit for offentlege skriv, og eit privat for privat

korrespondanse. Slik skulle det vere. Han var og moralist når det gjaldt å prioritere arbeidstida. Private syslar og forskingsambisjonar høyrde ikkje heime der. Arkiva og deira krav hadde første rang. Ein arkivar kan ein alltid erstatte. Arkiva er uerstattelege.

Han tenkte radikale tankar. Alt tidleg på 1970-talet tok han initiativ til digitalisering. Han var med på forsøk med videoplater som lagringsmedium. Han formulerte rundt 1980 mål og løysingar som vi først no er i ferd med å få på plass.

31. januar 1995 takka Egil Øvrebø for seg som statsarkivar i Bergen. 25-årsplanen var i hamn, eitt år før tida. Etter 41 år, 3 månader og 3 veker i Riksarkivaren si teneste – fire tiår av samfunn, arkiv og arkivverk i stor forandring, kunne Egil Øvrebø disponere tida si sjølv. Han kunne legge vekk ansvar og administrasjon og omsorg både for personale og arkiva. Og med godt samvit. På beste vis gjorde Egil Øvrebø alt han skulle, og meir til. Det betydde ikkje at arkiva var ute av livet hans, dei venta på han. Og han fekk meir tid til familien og barnebarna.

Saman med Oddleiv Apneseth laga han boka om *Ålhus kyrkje* og heimegrenda si. Den kom ut i 1995. I 1996 gjorde han ferdig *I Kongens Teneste* om den militære utskrivninga frå Bergens stift under Store nordiske krig 1709-1719. Han skreiv artiklar, om Rise Fimland, manuskriptet etter sokneprest Ole Hanning og kopiboka til Anders Colding. Alt etter grundige studiar av arkiva, og han heldt fram arbeidet med kjeldene heilt til det siste. Det var berre ein ting som var synd, sa han, då han visste tida hans rann ut. Han skulle hatt meir tid til å gjere ferdig arbeidet sitt.

Egil Øvrebø likte ikkje styr og jåleri. Han tok ikkje så ofte ordet offentleg, men sa han noko, var det godt formulert og vel verdt å merke seg!

Han var entusiast og inspirator, og det han brann for, likte han å dele med andre. Heldig var den som fekk vere med på omvisinga hans i Ålhus kyrkje, der han hadde undersøkt kvar ei bordfjøl, og kunne vise fram innskårne teikn og forklare kven som kunne ha brukt kniven sin der. Like strålande var det å vere med han ein fin sommardag på Gottdalstøylen, der han kjende tufter etter gamle stølshus som var borte for lang tid sidan, og viste far etter gamle ras, og fortalde om tvishtar og diskusjonar som hadde sett spor etter seg i kjeldene.

Vi som var så heldige å få sjå og lære, takkar han for det han var og alt han gjorde, og vi lyser fred over minnet hans.

Liv Mykland og Yngve Nedrebø

Liv Mykland:

Alt har sin tid — Egil Øvrebø (1928-2011)

25. januar 1995 fylte Egil Øvrebø 67 år. Og ved utgangen av måneden takket han for seg som statsarkivar i Bergen. At dette skulle skje, var vel planlagt – som Øvrebøs embetshandlinger før den tid. Alt har sin tid. Også det å trekke seg tilbake.

Det fortelles at Egil Øvrebø allerede som ung student oppsøkte Riksarkivaren og forhørte seg om hvilken fagkrets man skulle ha for å kunne bli arkivar. Så tok han de fagene han ble anbefalt – norsk og latin bifag og dernest historie som hovedfag. 9. oktober 1953 kom så Egil Øvrebø til Riksarkivet som arkivaraspirant. Der lærte han først å bære kasser. Siden slapp han til med annet arbeid. Han var da ennå ikke ferdig med sin embetseksamen – den tok han i 1956. Dernest ble han vikar i arkivarstilling i Riksarkivets

eldre avdeling og så fra 1960 fast ansatt. I Riksarkivet fikk han i tillegg til de faglige oppgavene ansvaret for regnskapet en lang periode, fra 1961 til 1969.

Rent faglig er Egil Øvrebøs største arbeid fra riksarkivtiden ordning og katalogisering av lensregnskapene i rentekammerarkivet. Katalogen ble utgitt i to bind i 1982, lenge etter at han var blitt statsarkivar i Bergen. Men med en fersk innledning av ham selv.

Da Egil Øvrebø kom til Statsarkivet i Bergen, var han en erfaren og anerkjent arkivmann. Riksarkivkolleger fra den tiden omtalte og omtaler ham med sterke ord i mange henseende. Høvisk. En nydelig håndskrift. En hjelpsom, men nådeløs lesesalsinspektør. Personlig beskjeden, men aldri på arkivenes vegne. En framifrå arkivmann.

Han hadde bred erfaring både faglig og administrativt. Han hadde studieopphold bak seg i det svenske kammerarkiv og det danske riksarkiv. Han var blitt benyttet til helt spesielle oppdrag for Riksarkivet, som da kunstsamlingen på Munch-museet i 1968 måtte registreres etter særskilte hendelser der.

Egil Øvrebø tiltrådte som statsarkivar i Bergen 1. oktober 1971. Den institusjonen han skulle bestyre hadde vært hardt prøvet. Her var et lite, men plikt-

tro personale som under den forrige statsarkivarens langvarige sykdom på underfullt vis og uten nødvendige fullmakter hadde klart å holde skuten i drift under ledelse av Torleif Hansen, som gikk av i fjor vår og som Øvrebø har levert sine berettigede og vakre ord om i Arkivposten 2/1994.

Med Øvrebøs utnevning var fullmakten på plass og det gjaldt å komme i gang. Og det var ikke tvil om at den solide fagmannen også var administrator. Her ble det analysert og vurdert. Restanser ble knekket. Mål formulert. Planer lagt. Standard satt. Arkiver beregnet, hoder og hyller telt. Det nye Statsarkivet i Bergen vokste frem. Med femårsplan lenge før begrepet var innført i etaten for øvrig.

Egil Øvrebøs stillferdige ro gjorde at du kanskje kunne falle i den tro at han var en tilbakeskuende person som ingenlunde hyllet det nye, men ville foretrekke å dvele ved sine lensregnskaper. Slik var det ikke. Nettopp Øvrebøs evner til å planlegge og organisere viste at han var en meget moderne arkivmann. Han var fremsynt og skisserte det mulige lenge før det stod på andres sakskart. Han ilte fremover. Men langsomt. Og fikk sitt gjennom. Et eksempel kan være dette: I dag prioriterer Arkivverket å få i gang et prosjekt som går ut på å utnytte de muligheter som skanning og videoplater m.v. gir, for å sikre utsatt tinglysingsmateriale og samtidig å lette framfinningen. Skissen til dette ble først gjort av Egil Øvrebø i Statsarkivet i Bergen og opp gjennom 1980-

tallet fikk han foretatt tester for å finne den beste løsningen på dette feltet.

Øvrebø har i plandokumenter, foredrag og artikler pekt på de helt sentrale problemer og årsaksforklaringer. Og på hensiktsmessige løsninger. Alltid så kortfattet som mulig. Og velformulert. Egil Øvrebø analyserte skarpt og var en meget god stilist. Han avskydde de mange ord og la mye arbeid i enhver tekst – hvert ord og setning skulle ha et innhold.

Da det skulle oppnevnes medlemmer til Bjørkvikutvalget – utvalget som skulle utrede styringsstruktur og arkivtilhøve i Arkivverket – var Øvrebø selvskreven. Jeg spurte ham den gang medfølende om han ikke syntes dette var skrekkelig – han hadde kommet med en del kommentarer som gjaldt dette med å øde god arbeidstid ved å opprette utvalg for alt mulig. Men dette var annerledes, var svaret. For det var mening i det arbeidet som ble gjort – å få analysert situasjonen og se hva man kunne gjøre.

Egil Øvrebø har alltid fremholdt for seg selv og sine kolleger og medarbeidere at vi ikke må miste vårt egentlige oppdrag av syne: Å samle og sikre arkivmateriale og gjøre det best mulig tilgjengelig for publikum. Det krever ordening, katalogisering, finregistrering. Og vennlig behandling av publikum. Og katalogene og registrene er blitt mange i Statsarkivet i Bergen. La meg her nevne særskilt to av hans egne kataloger: Malen for sorenskriverkatalogene, den for Nordhordland

sorenskriveri, som ikke bare ble et mønster for arbeidet i Bergen, men som også kom til å bli benyttet i andre statsarkiv. Og katalogen for arkivet til stiftamtmanden i Bergen.

Øvrebø har lært oss at satser vi tiden og ressursene riktig, tjener vi tid og ressurser. Og når det gjelder publikum, har Egil Øvrebø særlig vært opptatt av den vanlige mann som søker sin rett eller sine røtter, mens han har satt større krav til forskerne. Han har forventet at de opparbeider kompetanse og innsikt når det gjelder kildematerialet de skal bruke. Han fant det rimelig at hans forventning ikke ble oppfylt. Naiv var Egil Øvrebø ikke.

I 70-årene, i edb-ens barndom, var Egil Øvrebø og hans statsarkiv bærebjelken i et stort registreringsprosjekt når det gjelder emigrantprotokollene fra Bergen politikammer 1874-1924. Min første arkivverkjøbb innbefattet korrektur nettopp på emigrantene. Kollega Johnny Wie og jeg ble sammen overgitt en u håndterlig edb-utskrift og leste halvannen time per dag. Post etter post: Johannes Johannesen Flesland som skulle med Cunard til New York. Andrine Hermansdatter Smildegerde som dro med American til Boston. Jacob Andersen Øen som aktet seg til sin fetter i Chicago. Alle i huset leste — to og to — og til slutt var arbeidet gjort. Protokollene var registrert, slitasjen var slutt og vi fant frem på et øyeblikk. Innsatsen var snart tjent inn.

Mens det midlertidig måtte være avleveringsstopp på arkivmaterialet på grunn av at magasinene var fulle, be-

nyttet Øvrebø anledningen til å få i gang en rekke ordnings- og registreringsprosjekter. Ringte du til Øvrebø i denne tiden, kunne taletiden bli kort. Han foretrakk selskap med døde damer eller menner” i Bergen — han drev med korrektur på registrering av kirkebøkene.

Med en viss alvorsfylt humor, tror jeg, skisserte Egil Øvrebø til Riksarkivaren at man burde kunne be Kirkedepartementet om midler fra Oplysningsvæsenets fond til ordning av prestearkivene. Det ville være i fondets ånd. Og slik oppstod det store «geistligprosjektet» som har spilt en viktig rolle i statsarkivenes liv. Om pengene ikke akkurat kom fra Oplysningsvæsenets fond, kom de iallfall fra Kirkedepartementet.

Egil Øvrebø var moralist. En embetsmann av den gamle typen, som vocket seg vel for å trekke private fordeler av tjenesten. Han var også moralist når det gjelder å prioritere sin tid. Private sysler og forskningsambisjoner hørte ikke hjemme i arbeidstiden. Arkivene og deres krav har første rang. En arkivar kan en alltid erstatte. Arkivene er uerstattelige.

Selv begynte jeg mitt arbeid i Arkivverket som ekstrarhjelp hos Egil Øvrebø i 1976. Og jeg møtte forkynnelse av arbeidets alvor og viktighet. Av arbeidssomhetens og målbevissthetens nødvendighet. Av de utfordringer og gleder møtene med arkivene gir. For meg som for andre som har vært ansatt under Egil Øvrebø, har han i all sin gjerning demonstrert hva det å være arkivfolk egentlig dreier seg om. I tillegg er

vi blitt innpodet strenge begreper om arbeidsmessig sømmelighet, ryddighet og hva som er tjenlig og gagnlig.

Egil Øvrebø var preget av utålmodig tålmodighet. Han satte mål og etablerte perspektiver for sitt arbeid og det tok ofte lang tid før saken var modnet og ferdig. Men Egil Øvrebø holdt fast på sine mål og tok seg tiden til å vente. Han har vært en viktig etatsbygger som har delt innsikter og kompetanse med dem som skulle fremme Arkivverkets krav overfor myndighetene. Og med sine kolleger og medarbeidere. Og han har vært på stadig offensiv for å finne ut hva som kunne gagne Statsarkivet i Bergen.

Som magasintilbygget. Historien er denne: Statsarkivet i Bergen fylte hundre år midt i 1980-årene. Og statsarkivaren satt omgitt av sine «døde damer og menn» i Bergen, nedtyngt av bevisstheten om at arkiver kunne bli like døde og iallfall langt mindre tilgjengelige dersom statsarkivet ikke fikk tilleggslokaler. Der var god plass til tilbygg i statsarkivets hage og fra hagebenken diktet Øvrebø tilbygget med magasinressurs på plass. Han diktet trivsel og solskinn og arkivens evige liv. Romprogram ble laget og fremsendt. Og tiden gikk og intet gledesbud var der når fremlegg til statsbudsjettene ble presentert. Øvrebø begynte utilslørt å interessere seg for pensjonsordninger i staten. For statsarkivarlivet var tungt fordi han led på sine arkivers vegne og under ansvarets tyngde. Hvis ikke vi sikrer arkivene – hvem gjør det da?

Så en dag kom det penger likevel. Fra statens synspunkt et byggeprosjekt og et godt tiltak i arbeidsledighetstider. Fra Øvrebøs synspunkt et prosjekt som lovet godt for tid og evighet. Det var slutt på interessen for pensjonsordningene. Der lød nye toner fra Bergen – om hyllemeter og bæreevne og heis eller ikke heis og især – om avleveringene som snart skulle komme i hus. Nok en sak var i mål for Egil Øvrebø. Og huset står der. Det ble tatt i bruk våren 1993 og det er slett ikke tomt!

Alt har sin tid. Øvrebø hadde et skikkelig statsarkiv å levere til sin etterfølger. Det var aktuelt å forberede sin avgang.

Det var ingen trist og tragisk Øvrebø som lukket døren bak seg. Han hadde forlatt statsarkivarstolen med et smil og så fram til spennende år med arkivinteresser og godt og gagnlig arbeid, men uten embetets tunge ansvar. Og når han snudde seg og så tilbake, så han Statsarkivet i Bergen som en livskraftig 110-åring. Arkiver er samlet og katalogisert. Tilbygg er reist.

Kjære leser, du venter vel nå at jeg skal fortelle om Egil Øvrebø som statsarkivar-kollega? Fortelle trekk som at han sa lite på embetsmannsmøtene, men når han sa noe, var det godt og veide tungt! Det er sant. Men det er vanskelig for meg å skrive om Øvrebø nettopp som statsarkivar-kollega. Overfor Egil Øvrebø vil jeg alltid kjenne meg som en liten pike i altfor store sko. Sko som statsarkivaren i Bergen likevel har hjulpet meg til å balansere i — som løsarbeider, arkivar og som statsarki-

var. Ikke minst har det betydd mye at jeg har kunnet diskutere planer og prosjekter og be ham lese manuskripter og utkast. Og hvis Øvrebø sa at noe var bra — ja, da har jeg stolt på det fordi han er streng og ærlig. Det hører til historien at jeg har fått en og annen kalddusj fra den kanten! Og at jeg slett ikke alltid har handlet på øvrebøsk vis. Men han sitter alltid på min skulder og sier: Stopp nå — ikke så geskjeftig. Eller han sier: Bra — dette greier du.

Og når jeg beklager meg og er opprevet og straks vil skrive sinte brev eller ta rasende telefoner eller sende min oppsigelse, ja, så siterer Egil Øvrebø sin egen resept fra hjembygda Jølster: «Ete først!» Så får en summet seg og tenkt og planlagt. Det har reddet meg fra dumme ting mang en gang.

Statsarkivar Øvrebø er fritatt for ansvaret, men har visst ett og annet han gjer-

ne vil gjøre ferdig i Årstadveien. En designasjon over de arkiver han overlater sin ettermann — en oversiktskatalog altså, slik han laget den i 1978. Det er kommet inn mye siden da. Og han har prosjekter han nå kan gi all tid til — prosjekter knyttet til arkivene. Det er slett ikke tilfeldig at han som er særskilt presang fra Riksarkivaren ved sin fratredelse fikk tilsagn om støtte til en studiereise til riksarkivet i København for å gjennomgå et stort 1700-tallsmateriale der. Hva han skal bruke det til? Se det er en annen historie.

Etter 41 år, 3 måneder og 3 uker i Riksarkivarens tjeneste — fire tiår av samfunn, arkiver og arkivverk i stor forandring, kunne Egil Øvrebø disponere tiden selv. Han kunne legge vekk ansvar og administrasjon og omsorg både for personale og arkiver. Og med god samvittighet. På beste vis gjorde Egil Øvrebø alt han skulle og mer til. Det betydde ikke at arkivene var ute av Øvrebøs liv. De ventet på ham.

Og det gjorde også hans tidligere personale og kolleger. Vi som alltid vil savne deg som sjef og kollega — ikke bare fordi du var så dyktig og har lært oss så mye, men fordi du hadde øye for den enkelte av oss og på stillferdig vis umerkelig forsøkte å hjelpe og legge til rette. Og fordi du hadde så mange berettelser. Og skrev statsarkivsang og spilte torader.

(Liv Mykland skrev artikkelen i 1995 for Arkivposten. Den er nå lett reviddert.)

Statsarkivar Egil Øvrebø: Om Esge Bille og frøken Simonsen

Bergens Tidende har 13. januar (1979) ein artikkel av Odd Strand om dramatiske hendingar i vestnorsk historie i 1530-åra, der ein av aktørane er lensherren Esge Bille. Strand har oppsøkt Rigsarkivet i København og sett på arkivsaker – tydelegvis frå Esge Billes privatarkiv, og han stiller spørsmålet: Burde ikkje desse breva heller vore i Bergen? Dei er skrivne i Bergen og gjeld folk i Bergen og på Vestlandet, følgjeleg må dei vel høyre heime her.

Vi skal rekne med 3 slags arkiv etter lensherrane på Bergenshus: Av sjølv embetsarkiva er alt borte, øydelagt av vanstell og bergenske bybrannar. Ordinært skulle dei vore i Statsarkivet, til glede for oss alle. – Så er det lensrekenskapane, dei som var nedsende til København til revisjon. Frå 1500-talet er det spreidde restar igjen, frå kring 1600 er rekkjene nokså fullstendige. Alt er levert til Norge etter artikkel 21 i Kieltraktaten og ligg i Riksarkivet i Oslo. - Så for det tredje har vi privatarkiva etter nokre av lensherrane. Sidan dei oftast var danske og gjerne avanserte til større danske len eller embete, vil nok det meste i desse arkiva vere dansk materiale. Privatarkiva ligg i Rigsarkivet i København, som også har utgitt ein utførleg katalog over dei, elles vil dei norske breva her frå tida før 1570 vere trykt i norske kjeldeutgåver.

Men bør originalane skiljast ut og sendast til Noreg? til Bergen? – Dei for-

melle og arkivfaglege sidene ved eit slikt spørsmål sorterer under riksarkivarane i dei to landa, om då spørsmålet i det heile er aktuelt. Fagleg er det uforvarleg å bryte opp eit arkiv og lage tilfeldige dokumentsamlingar av det. Første regel for arkivarbeidet er nettopp å halde einskiddokumenta i deira rette samanheng, som deler av eit heile, elles ville vi aldri finne fram. Også for historikaren er desse arkivsamhengane avgjerande, når han skal forstå kjeldene rett. Så det kan nok tenkjast at spørsmålet om avlevering her er mindre interessant både for historikaren og arkiva. Lat det likevel vere sagt at motforestillingane taper seg litt fordi eit privatarkiv alt langt på veg er ei dokumentsamling, ofte også med innslag av embetsarkiv. – Endeleg går vel spørsmålet litt på det emosjonelle, på høgst respektable probergenske kjensler. Det kunne vore godt å ha slike dokument i vår by. Og det er sant, men vi burde heller ta skikkelig vare på det vi har. Vi kunne ta lærdom av danskane som i tida ofra omtanke og pengar på eit felt som altfor lenge var forsømt hos oss.

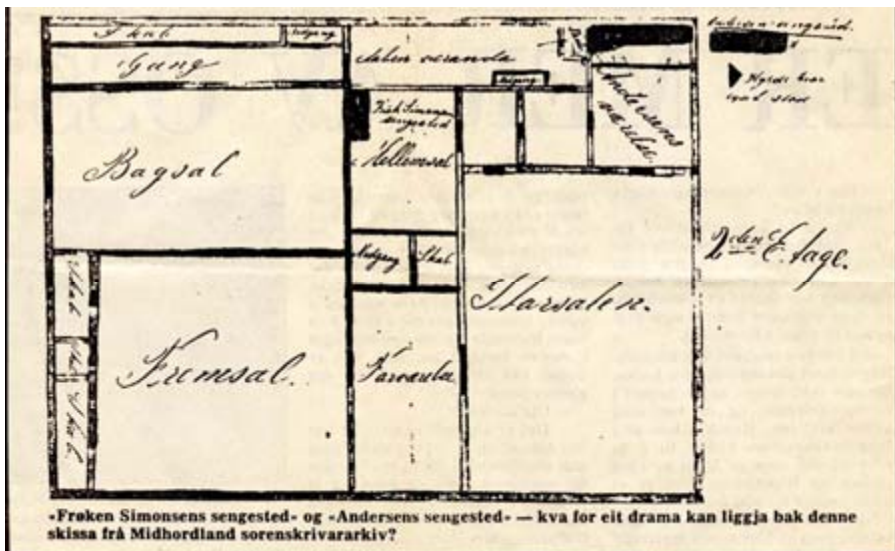
For Arkivverket her til lands har åra etter siste krig vore dei magre åra, vi meiner det kan ha samanheng med utbygginga av 3 nye universitet i perioden. Omslaget kom for 4-5 år sidan, no har vi nettopp fått eit nytt Riksarkivbygg, vi har fått ei nødvendig styrking av bemanning og driftsmidlar i statsar-

kiva, og er i gang med å ta igjen det forsømte. Embetskontor og statsinstitusjonar opp og ned på Vestlandet har utført stort arbeid for å få skikk på arkiva sine, eller dei held på med arbeidet. Kommunane begynner å komme etter, det er tydeleg at interessa for nærsamfunn og lokalhistorie er sterkt aukande og at dette stiller nye krav til dei lokale arkiva. Tilstanden i kommunearkiva er nok kritisk enno mange stader. Men det skjer gledelege ting, ikkje minst gledeleg er det at Bergen nettopp har fått sitt byarkiv og er i full gang med beringsarbeidet. – Det er *desse* spørsmåla som er viktige i vestnorsk arkivarbeid no og i dei næraste åra, og det ville vere synd å trekkje interessa bort frå dei.

Frøken Simonsen skal få illustrere kva som går tapt når eit dokument kjem ut frå sin rette samanheng i arkivet: Den-

ne planskissa over 2. etasje i ein bygning kom nyleg til Statsarkivet med ei større avlevering frå Midhordland sorenskrivararkiv.

Skissa er udatert, papiret fortel ingenting, her finst ikkje minste notat som viser kvar i arkivet skissa har høyrte heime. Tidspunktet kan vere ein gong etter 1848 då dette sorenskrivarembetet vart skipa, åstaden må vere ein stad i bygdene kring Bergen. Oppe til høgre finn vi «Andersens sengested» og «Hylde hvor lyset stod», på Mellemsalen står «Frøk. Simonsens sengested». Vi aner ein tragedie, men vi ventar litt med å overlata dokumentet til historikarane. Heller ikkje overlet vi det til Arkitektforeningen. Oppgåva – når vi får tid – må vere å lokalisere bygningen, tidfeste hendinga og så finne den rettssaka der skissa rimelegvis skal inn som eitt av saksdokumenta.

Egil Øvrebø:

EN NY BERGENSK ARKIVVISE (1976)

No ve eg sønge, men ikkje om sorger
Og ikkje om troløse Ingeborger.
Eg ve sønge om Statsarkivet,
For det er der kor eg tebringer livet.

***

Vi i'kkje mange i Statsarkivet,
Men desto mere er vi eksklusive.
(Rett betenkt så skyldes dette
En liten egenhet ved statsbudsjettet.)

***

Her er vi tesatt for te arkivere
Alt som opptenkes kan og enda mere,
Holde styr på alskens skrifter
Og suge støv og reparere riffer.

***

Vi ligger fortiden i kassetter,
På enden sitter vi små etiketter,
Og så gjømmar vi hele greien
I Statsarkivet i Årstadveien.

***

Og når så Tønnesen og svigermoren
Går inn te hvilken på Puddefjorden:
Dødsattest og sjøforklaring?
Jo, det har Statsarkivet i forvaring.

***

Og har en bonde på Strilelandet
En litt for imperialistisk granne,
Kem kan då få slutt på kivet?
Jo, det kan damene i Statsarkivet.

***

Og når all verdens prokuratorer
Skal ha beviser til rettens border:
Det er enkelt, det er givet,
De tar og skriver hen te Statsarkivet.
***

Og vi får brever i lange baner
Fra de dakoter og fra de tasmaner
Som behøver informasjon
For te connecte i hop en lost relation.
***

Vi blir mangfoldige, okk bevarer,
Av tusen spørsmål som skal besvares,
Ka og kem og kor og korfor,
Alt ifra Sønnhordland og te Nordfjord.
***

Men for te snakke litt mer alvorlig,
Så må det undre oss alle storlig
At vi aldri mistet gløden
Og søkte hen te Svartedikedøden.
***

Eg tror det kommer ut av perspektivet,
Vårt PRIVILEGIUM i Statsarkivet:
Det er *v i* som fører fergen
Fra fire sekler hit te dagens Bergen.
***

Det er vår svakhet og det er vår styrke
At vi er så opptatt av våres yrke.
—

Og når vi forlater livet,
Då blir vi spøkelser i Statsarkivet.

(Mel.: Eg og Tønnesen ... - nesten)

”En ny bergensk arkivvisse» ble skrevet til personalfesten på lesesalen i Statsarkivet i Bergen 26. november 1976.

John Ragnar Myking underholdt på gitar, Egil Øvrebø på torader.

På bildet på forrige side, fra festen på lesesalen november 1976, fra venstre: Johnny Wie, Ranveig Opheim, Johan Krogenes, Egil Øvrebø, Sigrid Brekke, John Ragnar Myking (med gitar), Marta Hjelmtveit Berge, Reidar Johannesen, Aud Pedersen og Georg Michelsen.

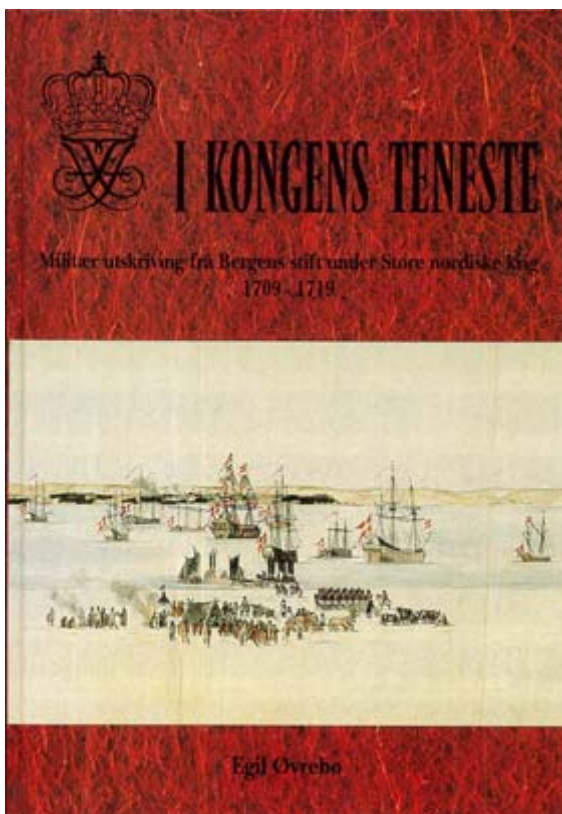

Yngve Nedrebø: Om «I Kongens Teneste»

I 1996 fekk statsarkivar Egil Øvrebø trykt sitt manuskript «I Kongens Teneste» om soldatutskrivninga frå Bergens stift under «Store nordiske krig» 1709-1719.

Ferdig trykt er dette ei bok på 94 + 558 sider, der det i første delen vert gjort greie for utskrivninga av matrosar og marinar til flåten, utskrivninga av soldatar til Bergenhusiske regiment 1709-1718, og utskrivninga til dei nye kompania i sluttfasen av krigen i 1719. Her finn ein opplysningar om kvar dei ulike kompani var plasserte krigen gjennom.

Ein finn og tabellar som viser at 3.069 mann vart kommanderte til Flåten og 6.084 soldatar til Regimentet gjennom åra krigen varde. I tillegg er det teke med stoff om dei vel 600 som vart innrullerte uten at ein kan finne stadfesting for at dei faktisk kom i aktiv teneste, og dei 254 innrullerte som døydde før dei kom i krigen. I alt vert det stoff om i overkant av 10.000 mann - og om 1002 bergenske matroskoner, der svært mange vart enkjer før krigen var omme.

Andre og største delen av boka er ei utlisting av dei vel 10 000 mennene frå Bergens stift som vart innrullerte frå 1709 til 1719, med førenamns- og etternamnsregistre.

Oppgåva med å samle opplysningane om dei utskrivne kunne ha vore lettare. Dei tre arkiva som skulle vore mest sentrale for eit slikt arbeid:

-
- 1) sjøinnrulleringsarkivet,
  - 2) krigskommissariatsarkivet og
  - 3) regimentsarkivet,

finst det lite eller slett ikkje noko att av.

Metoden har difor vorte å «skrape saman» det ein kunne finne i andre og i utgangspunktet mindre sentrale arkiv. Opplysningar er henta frå skipsjournalar, festningsrekneskap, klesrullar, «menagerullar» - og mykje anna. Forfattaren, som er arkivmann, vil meine det nettopp er opplysningane om kjeldene lesaren først bør sjå på, og lese. Og i kjeldelista finn vi 600 sjømilitære og 192 landmilitære kjelder, frå Statsarkivet i Bergen, frå det norske Riksarkivet, og ikkje minst frå det danske Rigsarkiv.

Den som i «I Kongens teneste» vil leite etter historiefortelling og ferdig analyse, vil kunne verte skuffa. Dette er ei dokumentasjonssamling på personnivå med eit stort materiale som gjeld heile stiftet. Boka viser tappinga av mannskap gjennom stadig komplettering, år etter år.

Analyser av manntalet for 1701 viser at det i heile Bergens stift berre har vore rundt 50.000 menn på denne tida, i alder frå 1 til nesten 100 år. Utskrivinga kom difor til å omfatte om lag 20% av alle menn, og då dei utskrivne stort sett vart henta frå tjue årskull, fødte mellom 1681 og 1700, kan ein både sjå og skjønne dramatikken: gardsbruk som ikkje kunne bygslast bort

fordi det ikkje fanst nokon til å drive dei, stort underskot på mannlege tenarar, tusenvis av gifteferdige, men einslege jenter, aldrande foreldre utan søner til å ta seg av dei og gje dei kår. Og grunnen til at ein heile tida måtte komplettere er ikkje mindre dramatisk: soldatar, matrosar og marinar døydde i tusenvis, eller dei deserterte eller vart «kasserte» som ubrukelege i tenesta (og vel ubrukelege til det meste av anna og).

Av 9153 utskrivne er 1981 registrerte i kjeldene som døde, og i tillegg vert 2536 borte utan at kjeldene fortel kvar dei vart av. Svært mange av desse må utan tvil vere døde under krigen, slik at ein må rekne med at langt over 25%, og snarare opp mot 50% av dei utskrivne døydde i krigsåra. Naturleg nok kom mange av dei som vart utskrivne i siste fase av krigen, heim att uskadde. Desto verre for dei som var sende ut dei første krigsåra!

Øvrebø presenterer som rekneeksempel bygda Jølster i Sunnfjord. Der har manntalet for 1701 med 747 menn. 150 jølstringar (8-9 fulle årskull) vart utskrivne, 111 som soldatar, 39 som matrosar og sjøfolk. 78 (52%) kom heim (nokre sjuke, invalide eller såra), 72 (48%) er registrerte som døde eller borte.

Materialet frå Jølster viser at informasjonen om soldatutskrivninga kan nyttast som kontroll på 1701-manntalet, for det er ein del soldatar som slett ikkje let seg finne att i manntalet.

Vi skal la boka få presentere ein av dei vel 10.000 utskrivne (men heller utypisk skal vi sjå):

Ellef Philipson Ulvenæs vart fødd i Kinsarvik sommaren 1682, han vart innrullert som soldat ved Faste Nordre Sunnhordlandske Kompani i 1708, og vart med kompaniet ut 9. november 1709. Fram til 26. mai 1710 låg dei i garnison i Fredrikstad, så vart dei sende til Odalen. I 1711 låg dei først på svenskegrensa i Høland, men kom med i felttoget til Båhuslen. Derifrå kom dei attende til garnisonen i Fredrikstad, og vart der fram til årsskiftet 1712/13 då dei saman med dei andre kompania i regimentet vart sende til København. Der var dei stasjonerte fram til 1716. Så kom dei attende til Noreg og Østfold, og var frå juli 1717 på Fredriksten. Heim til Vestlandet kom Ellef og 110 andre (av 248 utskrivne) 30. september 1719.

Ellef var 35 år gammal då han kom ut av Kongens teneste. Han tok over gardsbruket etter faren, gifta seg i 1721, fekk ingen born, men tok til seg ei fosterdotter. Han gav frå seg bruket til fosterdottera og mannen hennar i 1753, 71 år gammal og tok kår. Ellef Ulvenæs må ha vore ein heilt utruleg sterk mann. Ikkje berre overlevde han ti år som soldat i ein arme der dei fleste døydde eller var alvorleg merkte då krigen var omme, men han overlevde alle sine jamnaldringar, og fleirtalet av dei som tilhøyre generasjonen etter. Han slo Drakenberg med 13 år, og levde heilt fram til 1785, og vart 103 år

gammal på nokre få dagar nær. Ellef Ulvenæs var den første person i heile verda som kunne dokumentere at han vart over 100 år gammal.

Omslaget til boka fortener nokre ord. Det er laga på grunnlag av prøver av vadmelsstoffet frå uniformene soldatane i Bergenhusiske regiment brukte under krigen. Eit felt på forsida er det pryda av ei teikning med tema frå krigshandlingane, og laga av ein av dei som var i Kongens teneste. Knud Nielsen Benstrup (ca. 1692-1742), var sekondløytnant og styrmann, framifrå teiknar og genial skipskonstruktør. Han vart overfabrikkmeister på Holmen, men seinare avskjediga og dødsdømd, men til sist gjeven pardon og send heim til Æbeltoft med ein liten pensjon, og der han døydde et par år seinare, om lag 50 år gammal.

«I Kongens teneste» kostar kr. 280, og boka kan kjøpast gjennom Statsarkivet i Bergen, Årstadv. 22, 5009 BERGEN, og gjennom Riksarkivet.

Egil Øvrebø. Forsøk på ein arkivbibliografi

1956: Om busetnaden i ei vestlandsk innlandsbygd, Jølster, på 1500- og 1600-talet. 1956, Oslo. 78 bl. Hovudoppgåve i historie - Universitetet i Oslo, 1956.

1967: Peder Thott, Norsk Biografisk Leksikon, bind 16, s. 299-300.

1967: Moneta Norwei. Norsk mynt i tusen år. Heimen XIV (1967-69), s. 47-48.

1970: Merknader til ei bokmelding. Heimen XV (1970-72), s. 23-27.

1970: Om avtaksforretninger. Riksarkivets privatarkiv nr. 273, Riksen. Heimen XV (1970-72), s. 83-84.

1975: Nordhordland sorenskrivararkiv 1642-1945 (-1969) i Statsarkivet i Bergen. Konseptkatalog. 88 s.

1975: EDB-registrering av emigrantprotokoller, Nordisk Arkivnyt 4/1975, side 85.

1976: En ny bergensk arkivvise.

1978: I søkelyset: Diskresjonsspørsmål og personvern i lokalhistorien. Merknader. Heimen XVII (1976-78), s. 337-339.

1978: Kommentar til innlegg av Eljas Orrmans foredrag om Arkivenes Arbeidsprioritering. Trykt i «Arkivene og arkivbrukerne, rapport fra de 12. nordiske arkivdagene i Oslo 23.-24. juli 1977». ISBN 82-548-0002-2. Utgitt av Riksarkivet, Oslo 1978, side 95-98

1979: Bergen byarkiv. Nordisk Arkivnyt nr. 3 1979 s. 64-65

1979: Esge Bille og frøken Simonsen. Bergens Tidende 22. januar 1979.

1979: Statsarkivet i Bergen. Oversiktskatalog 1979. Utkast. 54 s.

1980: Eldre arkivbygningar (Statsarkivet i Bergen). Norsk Arkivseminar 1980. Oslo 1981, s. 119-126.

1981: EDB-prosjekt i Statsarkivet i Bergen, s. 198-201 NST XXVIII (1981), i Arkivposten 1/1981, s. 1-5, og i Humanistiske data. - Nr.1-1981. NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning, 1981 s.14-18

1982: Lensrekneskapar. Rentekammeret I. Austlandet. Del av serien Arkivregistraturar. Oslo. XXV + 333 s.

1983: Lensrekneskapar. Rentekammeret II. Agder, Vestlandet, Trøndelag, Nord-Noreg. Del av serien Arkivregistraturar. Oslo. 2 band. XXV + 425 s.

1984: Videoplateteknikk - det nye lagringsmediet for Arkivverket? Arkivposten 2/1984, s. 2-6.

1984: Frå Statsarkivet i Bergen. Arkivposten 3/1984, s. 2-3.

1985: Statsarkivet i Bergen 100 år. Arkivposten 4/1985, s. 149-150.

1986: Bergen stiftamtmannsarkiv. Arkivposten 4/1986, s. 216-217, og i Nordisk Arkivnyt 3/1986, side 64.

1986: Stiftamtmanden i Bergen. Statsarkivet i Bergen. 1986. Bergen, VI, 245 s.

1988: Register til biskop Randulfs kopibok 1667-1674 i Bergen bispearkiv. Bergen. 105 s.

1988: Biskop Randulfs kopibok 1667-1674. Bjørgvin: kyrkjehistorisk årbok, s. 24-32.

1988: Rise Fimland, Risestøylen og Nærbedølingane. Jul i Sunnfjord, s. 20-23.

1989: Om prestearkiv og kommisjonsarkiv. Arkivposten 1/1989, s. 9-12.

1990: Ligso got æ græte føst. Jul i Sunnfjord, s. 13-17.

1991: Scanning - en løsnig på slitasjeproblem? Nordisk arkivnyt - Årg. 36, nr. 3 (1991), s. 107-108. (Saman med Yngve Nedrebø.)

1992: Riksarkivet og resten av arkivverket. Arkivmagasinet 2/1992, s. 5-7.

1995: Ålhus kyrkje. Utg. Ålhus sokneråd. 82-993444-0-9. 109 s. Ill. (saman med Oddleiv Apneseth.)

1996: I kongens teneste : militær utskrivning frå Bergens stift under Store nordiske krig 1709-1719. 558 s. ISBN 82-548-0048-0. Del av serien Skriftserie (Riksarkivet (Norge)), Bergen/Oslo.

1998: Biskop Koldings Kopibok, med namnregister og saksregister, Bergensposten 1, 1998, s. 11-30.

1998: Eldre militært rullemateriale. Arkivmagasinet nr.2 1998, s. 11-15

Gunnar A. Skadberg:

FAMILIEN ROLFSEN I BERGEN

INNLEDNING

Første gang jeg støtte på en representant for Rolfsen-familien i Bergen, var da jeg arbeidet med kapertrafikken fra Stavanger og Rogaland under krigen 1807-1814. Da støtte jeg på kaperskuten «Hævneren» som forlot Vågen i Stavanger seinsommeren 1808. Rederne av skuten hadde fått utstedt kaperbrev for «Hævneren» datert 26. august 1808, men da kaptein Abraham Stendahl fra Høvåg ved Kristiansand hadde problemer med å hyre nok sjøfolk fra Agder, søkte han vestover til Rogaland for å få dekket sitt mannskapsbehov. Det var etter hvert blitt stor rift etter erfarne sjøfolk både til handels- og marinefartøyer under

krigen mellom Danmark-Norge og England som varte fra 1807 til 1814.

Allerede i oktober 1808 ble imidlertid «Hævneren» oppbrakt av en britisk «man of War» og ført inn til Leith i Skottland, der Stendahl og styrmannen klarte å rømme mens resten av mannskapet ble ført til landfengselet Greenlaw Mansion House, et ombygd gods utenfor Edinburgh. To av matrosene som mønstret om bord i «Hævneren» i Stavanger, ble i løpet av prison-oppholdet omvendt til kvekerdom, og i september 1818 startet disse to en kvekermenighet i Kristiania. Matrosene, Knud Revheim og Enoch Jacobsen påvirket også utviklingen som førte fram til den første norske

ABRAHAMINE OG NILS FREDRIK SEVERIN TAMBS

I en rammetekst tar vi med at Tønnes og Barbara Rolfsens sønn Jørgen Rolfsen og hans kone Susanna Maria Hansen i Mandal bl.a. ble foreldre til datteren Abrahamine, født i Mandal den 5. august 1815. Abrahamine ble i 1846 gift med Nils Fredrik Severin Tambs, født i Skjeberg i Østfold 27. juni 1814 som sønn av oberstløytnant Hans Fredrik Tambs og Karen Margrete Stang (død i Stavanger i 1852).

Nils Fredrik Tambs ble dimittert fra Fredrikshald skole i 1831 og tok deretter artium med laud. Tambs fikk

juridisk embetseksamen med haud i 1840. Han fornyet denne eksamenen med laud fem år seinere. Han arbeidet en tid som fullmektig hos byfogd Cappelen i Skien før han ble ansatt som kopist i finansdepartementet.

I 1849 kom Tambs til Stavanger som underretts sakfører. Han ble valgt inn i bystyret og var suppleant til Stortinget i 1854. Han er tydeligvis i manko av penger da han kom til Stavanger. I 1853 fikk han først 2000 spesidaler av «Consul Jonas Kiellands legat» og deretter fikk han låne 1050 spesidaler

utvandrerferden til Amerika med «Restauration» i 1825. I denne artikkelen skal vi imidlertid se nærmere på den rederfamilien som bygde og eide «Hævneren», fordi den historien også forteller noe om båndene som eksisterte mellom sjøfartsbyene Bergen, Stavanger og Kristiansand tidlig på 1800-tallet.

FAMILIEN ROLFSEN HADDE SITT UTSPRING I KRISTIAN-SAND

”Hævneren”s redere var de to brødrene Bernt Tobias Rolfsen i Kristiansand og Jens Rolfsen i Bergen, som begge hadde sitt utspring i gården Benestad i Randesund ved Kristiansand. De var barnebarn av Rolf Torgriksen (f. 1711) og Gunhild Aanonsdatter som hadde utmerket seg som et driftig gårdbrukerpar i Randesund, der

Torgrim hadde mottatt æresmedalje fra Det danske Landhusholdningsselskapet for sin dyktighet som gårdbruker. Omkring 1750 flyttet Rolf og Gunhild til husnummer 41 på «Vestsiden» i Kristiansand. Der fikk de kjøpe en eiendom av brennevinshandler Michel Gulbrandsen. Sammen med sønnen Tønnes Rolfsen (1736-1792) etablerte Torgrim seg som skipsbyggmester og seinere kjøpmann i Kristiansand. Tønnes var gift med Barbara Jensdatter Benestad (1733-1806).

I Kristiansand kjøpte etter hvert Tønnes og Barbaras sønner, Bernt Tobias og Abraham Rolfsen, et skipsverft på Vestsiden i Kristiansand. (Verftet ble solgt til haugianeren og stortingsmannen Ole Pedersen Moe i 1840 og ble seinere kalt Tollbodens leiegård.) Bernt Tobias Rolfsen lot for øvrig bygge Kristiansands første kaper, «Barbara» i 1807. Denne skuten opp-

av bykassen. Tambs var ordfører i Stavanger fra 1852 til 1859. Den 11. september 1861 ble han utnevnt til sorenskriver i søndre Sunnmøre og 22. desember 1873 i Hardanger og Voss. Han døde på Vossevangen 28. juli i 1885.

Disse barna i ekteskapet Tambs ble født i Stavanger:

- 1) Hildur Alexia, født 16.07-1850
- 2) Alma Albertha, født 14.10-1852
- 3) Inga Benedicte, født 12.07-1854
- 4) Agnes Mathilde, født 17.03-1856
- 5) Selma Constance, født 17.03-1856
- 6) Hugo Eugen, født 28.07-1860

Peder Rolfsen, en annen av Rolfsen brødrene, født i Kristiansand i 1795, opererte i perioder som skipper fra Stavanger. Under oppholdet her losjerte han i madam Jespersens hotell i Prostebakken 2. Peder Rolfsen var bl.a. skipper på «Norden af Stavanger» i 1847.

Fra 1843 til 1861 fantes det således representanter for familien Rolfsen også i Stavanger.

---

brakte den 31. oktober i 1807 koffen «Resolution» som var på vei fra Riga til orlogsverftet Woolwich i England med en last skipstømmer, en last skipperen på «Barbara» mente kom inn under kategorien krigskontrabande (varer som kunne nyttes av fienden). Men den 3. desember i 1807 ble likevel «Resolution» frikjent av priseretten. Bernt Tobias Rolfsen syntes dette var helt uforståelig, og han anket derfor dommen til overadmiralitetstretten. I sin anke pekte Rolfsen på at han og medreder, revisor, H. Fr. Hansen, hadde satset store pengesummer på kapevirksomhet, og hvis praksis ikke var mer i overensstemmelse med forordningen av 4. mai 1803 artikkel 13, så de liten hensikt i å utrede flere kapere. Særdeles ille ble det når de sammenliknet de strenge kravene den norske priseretten praktiserte, med den friheten de britiske kaperne ble innvilget. Og Rolfsen oppnådde faktisk hva han ville. Overadmiralitetstretten, med Christian Magnus Falsen som leder, omstøtte priserettens dom, og erklærte 20. april i 1808 «Resolution» for god prise å være.

Ekteparet Tønnes og Barbara Rolfsen fikk ni barn. Vi skal se nærmere på virksomheten til fire av dem: Rasmus og Jens som flyttet til Bergen og Bernt Tobias og Abraham som ble værende i Kristiansand.

RASMUS ROLFSEN d.e. PÅ ELSESTRO I SANDVIKEN

Rasmus var eldst av barna til Tønnes og Barbara Rolfsen i Kristiansand. Rasmus Rolfsen var født i 1760. Han ble sendt til København for å sikre seg grundig opplæring i skipsbyggingskunsten. Etter endt læretid ble han tilbudt jobb hos den aldrende og syke skipsbyggmesteren og bradbønmesteren på Dreggen i Bergen, Gunder Eide (1715-1781).

Rasmus ankom Bergen julaften i 1781. Om natten til den 25. desember døde Eide. Allerede i mai 1782 overtok Rasmus Rolfsen ledelsen av reparasjonsverkstedet Bradbøenken i Bergen (lå mellom Bryggen og Festningskaaien). Året etter giftet han seg med den 14 år eldre enken etter Eide, Elsebe Sophie Cramer (1746-1816). Rasmus ble samtidig stefar til Elsebes fire barn i alderen 2 til 12 år. Rasmus og Elsebe Rolfsen fikk sønnen Tønnes Rolfsen, oppkalt etter farfaren i Kristiansand, og Tønnes Rolfsen d.y. skal vi komme tilbake til.

Allerede i 1783 fikk Rasmus bygd fregatten og defensjonsskipet «Anne Magdalene» ved et skipsverft på Nordnes. Samtidig investerte han deler av konas penger i en eiendom i Sandviken, der han fikk feste av Johan Garmann, eieren av hovedgården Sandviken med våning i Sandvikveien 209. Eiendommen kalte Rasmus Elsestro etter kona. Der anla han lyststed for sommerhalvåret samt et nytt skipsverft for bygging av skip.

Elsebe og Rasmus Rolfsen

I 1785 gikk Rasmus Rolfsen i gang med å reise hovedbygningen på Elsesro med materialer fra en fra Nordfjord nedflyttet prestebolig (Elsesro ble påbygd med fløyer i 1822-24 og fungerer i dag som restaurant i museumsanlegget Gamle Bergen.) Verftet var såkalt «priviligert», noe som ifølge kongelige forordningen innebar at en ikke hadde anledning til verken å kjølhale eller å reparere skipene der. En kunne kun bygge dem. Det ble bygd en brigg og noen jekter ved verftet, men nedgangstider under Napoleonskrigene bidrog til at skipsverftet aldri ble noen suksess.

Rasmus Rolfsen ble snart et velstående og respektert medlem av den bergenske kjøpmannsstand. Han ble utnevnt til branninspektør og ble med-

lem av det bergenske Skydeselskab. Men viktigst for ham var skipsverftet i Sandviken, der han fikk bygd 10 handelsfartøyer av ulik størrelse. For egen regning bygde han i 1808 et nytt defensjonsskip, kalt «Den gode Hensigt».

I mai samme år deltok denne kanonbåten i kamp mot den britiske fregatten «Tartar» som lå like utenfor Alvøen ved Bergen. Mot den engelske «man of War» med 32 kanoner kunne de fire norske kanonbåtene bare stille med til sammen seks kanoner. Man i det trange farvannet var det enklere å manøvrere små kanonbåter enn en stor fregatt. Ildgivningen mellom de fiendtlige skipene varte i en time. Den 23 år gamle engelske kapteinen, George Edmund Byron Bettesworth og

---

hans kadett Henry Fritzburg, ble drept av skudd fra «Den gode Hensigt» mens fire norske sjøfolk måtte bøte med livet under denne trefningen. Men «slaget» ved Alvøen endte med at «Tartar» trakk seg nordover ut Hjeltefjorden etter først å ha frigitt 13 norske sjøfolk og piketvakter (vakt fra embetsverket, trolig fra tolletaten) som var tatt til fange. Det hører med til historien at «Tartar» førte hollandsk flagg og hadde planer om å bombardere Bergen havn og selve byen. Rasmus Rolfsens defensjonsskip ble således til stor velsignelse for Bergen.

Rasmus Rolfsen døde 21. mai 1808, kort tid etter at hans skip hadde hatt så stor suksess med å jage det britiske marinefartøyet bort fra norskekysten. Rasmus Rolfsen ble bare 48 år gammel. Han ble gravlagt i Korskirken, der det siden ble satt opp en minnetavle over ham og hans kone. Biskop Johan Nordahl Brun holdt gravtalen over Rasmus Rolfsen. Der sa Brun blant annet: «Han overla ikke alltid, han feilede ofte, han turde vel stundom fornærme mot sin vilje; men O! hvor mente han det vel mot alle ...».

KJØPMANN, BOKHOLDER OG REDER JENS ROLFSEN I BERGEN

Jens Rolfsen var altså en yngre bor av Rasmus. Jens Rolfsen var født i Kristiansand i 1765, og han fulgte i brorens kjølvann til Bergen. Men først arbeidet han ved farens skipsverft i hjembyen. I Bergen seilte Jens Rolfsen

først som sjømann, og han endte sin sjømannskarriere som skipper på brorens sjalupp «Elsebe Sophie». Deretter gikk Jens Rolfsen i land og opparbeidet seg etter hvert en omfattende kjøpmannsvirksomhet som inkluderte skipsbygging og rederi.

Jens Rolfsen ble gift med Mette Brun, datter til bergensbispens Johan Nordahl Brun. Dermed kom Jens Rolfsen inn i den kulturelle kretsen omkring svigerfaren. Denne sosiale kretsen omfattet bl.a. stortingspresident Wilhelm Friman Koren Christie, Peter Motzfeldt, Jonas Rein og Lyder Sagen. Ved siden av virksomheten som kjøpmann, ble Jens Rolfsen også utnevnt til forlikelseskommissær i Bergen.

Det pågikk gjennom hele krigen 1807-1817 et utstrakt samarbeid mellom familiene Rolfsen i Kristiansand og Bergen. For som vi hørte innledningsvis ble også kaperen «Hævneren» kjølstрукket ved brødrene Rolfsens verft i Kristiansand. Redere var som nevnt Bernt Tobias Rolfsen i Kristiansand og broren Jens Rolfsen i Bergen. «Hævneren» tok ingen priser, men ble selv kapret av en britisk kaper i Nordsjøen 4. oktober 1808 og ført inn til Leith i Skottland. Stendahl og hans styrmann klarte å rømme fra admiralskipet i Leith mens resten av mannskapet ble overført til landfengslet Greenlaw ved Edinburgh. I 1812 ble fangene overført til fangeskipet «Fyen» som lå ved elvehavna Chatham ved Themsen. Det var der stavangermatrosene Knud Revheim og Enoch

---

Jacobsen ble omvendt til kvekerdom. Siden vendte de hjem til Norge der de, som nevnt, startet den første kvekermenigheten i den norske hovedstaden i september 1818.

I Bergen tok Jens Rolfsen ledelsen i et aksjeselskap der flere av byens fremste handelshus deltok (f.eks. Daniel Wiese, Fredrik og Henrik Meyer, P. Laxau, Jens Gran, Lorentz Holtermann og Wollert D. Krohn). Selskapet skulle ha som mål å utstyre kaperskip. Allerede 1. september i 1807 var briggen «Palmira» innkjøpt for dette formål. Men navnet ble endret til «Tordenskiold», et mer passende navn til skutas hensikt, mente bergenserne. «Tordenskiold» forlot Bergen 17. september i 1807.

Jens Rolfsen, med yrkestittel av bokholder og kjøpmann, stod oppført som reder for den store skuten på 43 kommerselester. «Tordenskiold» førte 10 kanoner og hadde et mannskap på hele 60 sjøfolk. Skuten ble ført av David Michael Malling fra Porsgrunn, som fikk æren av å bringe det første kaprede britiske skipet til norsk havn. Det skjedde i 1. oktober 1807 da han som skipper på «Tordenskiold» hadde oppbrakt den britiske «Hector» på 136 kommerselester. «Hector» var på vei til fra Arkhangelsk med en last tjære og bek. Med «Tordenskiold» klarte Malling å ta fire nye priser (1. januar 1808 den svenske barken «Wandringsmannen», 10. mars i 1808 ble den engelske sluppen «Hope» tatt, den amerikanske briggen «Grand Turk, ble tatt 11. mars i 1808, og den svenske

briggen «Minerva» ble oppbrakt 12. mars i 1808.)

«Tordenskiold» ble tatt 30. mars i 1808 etter kamp mot den engelske sloop-of-war «Ringdove».

Tapet ble estimert til 17 00 riksdaler, men da skuten allerede hadde innbrakt 48 000 riksdaler i det halve året den var i virksomhet som kaper, betød dette at hver av de 62 investorene satt igjen med et overskudd på 131 riksdaler. Hvor mye hver av mannskapet fikk, fins det ikke tall for. Under kapringen av «Tordenskiold» ble en mann drept og to av mannskapet ble såret. Mannskapet havnet i langvarig britisk fangenskap.

Galt gikk det også med Rolfsens kaper «Vovehalsen» som levde opp til sitt navn da den ble kapret etter bare 1 1/2 måneders virksomhet. «Vovehalsen» ble tatt ved Skottland 16. mai i 1808 da den fraktet varer for kjøpmann Anders Knudsen, men uten selv å ha tatt noen prise. Reder Jens Rolfsen og hans medaksjonærer gikk altså på et stort tap med denne kaperen. Men Jens Rolfsen ga seg ikke. Han skaffet seg nytt kaperbrev av stiftsamtmannen til sin brigg «Erstatning» på 26 kommerselester. Skuten skulle søke å ta priser i den britiske Arkhangelskfarten, men i stedet ble «Erstatning» satt inn i kornfart på Danmark. Men skipper Henrich Thomsen og hans skip ble tatt av en «man of War» i denne farten 5. juni i 1809.

Jens Rolfsen engasjerte seg også i politikken, og i 1814 ble han valgt som

en av representantene fra Bergen by til grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll. Jens Rolfsen var Bergens fjerde deputerte til grunnlovsforsamlingen. Han reiste til Eidsvoll sammen med sine gode venner sorenskriver Wilhelm F.K. Christie, kjøpmann Frederik Meltzer og sogneprest i Nykirken, Jonas Rein. På Eidsvoll var Jens Rolfsen medlem av finanskomiteen, og han var medlem av deputasjonen som tilbød Christian Frederik den norske kronen 17. mai i 1814.

Jens Rolfsen døde i 1819. Han ble gravlagt ved Korskirken. Graven er dessverre slettet, men i 1914 ble det satt opp en minneplate til hans ære på nordmuren av Korskirkens kor.

Jens Rolfsens sønn, Rasmus d.y. som vi skal komme tilbake til, ble gift med kusinen Janicke Brun. Deres sønn, Johan Nordahl Brun Rolfsen ble en kjent lærebokforfatter, og hans sønn igjen, Alf, ble en berømt kunstmaler.

TØNNES ROLFSEN

Rasmus og Elsebe Rolfsens sønn Tønnes levde fra 1784 til 1837. Han utdannet seg til gullsmed, men da halvbrødrene enten døde eller ikke hadde interesse av å overta familiens verftsvirksomhet, ble det Tønnes som gikk inn som leder av farens forretning etter faren, Rasmus Rolfsens død i 1808.

Tønnes Rolfsen var på denne tiden fremdeles ikke kommet hjem fra en lengre reise han hadde lagt ut på i 1806. Reisen omfattet blant annet

Tønnes Rolfsen

besøk i Stavanger, Kristiansand og Christiania. Dannelsesturen fortsatte deretter til København, Holland, Belgia og til Paris, der han bodde hos halvbroren Ludolv Eide.

TIL STAVANGER I 1806

22-åringen Tønnes Rolfsen skrev dagbok på reisen, og til Stavanger kom han via Sandeid og Finnøy. Han beskriver for øvrig Finnøy som den «smukkeste» av øyene han skuet underveis. (Noe undertegnede kan skrive under på, for der fant jeg min kone, og der har vi vårt vidunderlige landsted, konas barndomshjem).

Tønnes Rolfsen forlot Sandeid klokken 5 om morgenen 23. september 1806 og seilte inn mot Stavanger klokken 18.30. Han skriver:

”Kl. 6 1/2 samme Aften kom jeg til Stavanger i godt Veir og nogenledis god Vind. Saasnart Stavangers Amt begynder findes bedre Bondehuse, og for det meste bedækkede med Tagpander.» Så finner Tønnessen sitt losji på den gamle lensherre- og amtmannsboligen Kongsgård, spiser og går til sengs. Men neste dag gjør han seg kjent i byen:

”Sept. 24de. Rask Nordenvind og godt Veir.

Jeg Beskiefdiget mig strax med at bese hva jeg ansaae seeværdig, item gjorde mine Bekiendskaber.

Jeg Besaa især Kirken som er taalelig smuk, især Koret er meget nydeligt saavel uden som indentil. Dette Kor er bygget af forskiellige gamle Konger, hvis Buster eller rettere Deres Hoder findes i Korets Gavel udentil. Denne Kirke fortiener at sees, trods sin Alder. Thi nutidens Herrer skulde have møyje for at gjøre Magen dertil.

Agent Kiellands Lystgaard er

Grund muret, ligger strax ovenfor Byen og heder Ledaal. Denne Bygning er virkelig smuk og smagfuld, men ikke overdreven Kostbar, NB: imod Udenlandske, men i Stavanger som ikke eier et skikeligt Huus, gjør den sannelig Opsigt. Kielland har især udmærket sig ved Jordarbeidet, thi hans nu ordentlige og veldyrkede Gaard var før hans Tiid en Steenuhr. Denne Gaard har ogsaa en deilig Udsigt, og føder circa 40 Kiør og 12 Heste. Her saa jeg et Æsel som Kielland holder som Raritet.

[Den lystgården Rolfsen beskriver heter Ledaal som ble bygget av agent Gabriel Schanche Kielland i årene 1799 til 1803, og den var altså nyoppført da Rolfsen ankom Stavanger i 1806. Gabriel Schanche Kielland var Stavangers rikeste mann i 1806, og han ble gjerne kalt «Kongen i staden». Også i landsmålestokk tilhørte han den økonomiske eliten. Han opptrer som «Gamle-Konsulen» i oldebarnet, Alexander L. Kiellands romaner «Skipper

SEKRETÆR BLESSING

Peter Blessing ble født i Bergen i 1829. Hans far, som var fra Schwarzwald, kom med «De Zee Ploug» til Bergen i 1817. Der slo han seg ned som urmaker i hjørnehuset mellom Nedre Korskirkeallmenning og Hollendergaten. Peter Blessing vokste ikke opp i noe velstandshjem, og det var venner av familien som oppfordret urmakeren til å la den begavede sønnen få gå på latinskolen i Bergen for deretter å studere. Peter Blessing hadde en drøm om å bli forfatter, men da framtidsutsiktene var usikre for en kunstner, valgte han teologien som sitt studium, og han ble teologisk kandidat i 1852.

Blessing var (general)-sekretær i Det norske misjonsselskap og forstander for Misjonsskolen i Stavanger fra 1855 til 1865. Skolens første gårdsbestyrer agronom Joakim Grude fra Klepp trivdes godt i sin nye stilling med Misjonsskolens forstander og selskapets sekretær Blessing – som Grude beskrev som en «behagelig Mand at arbeide

---

Worse» og Garman & Worse». I dag er Ledaal Stavangers kongebolig.]

Brun Juuls Geografiske Haand-Lexikon taler meget rigtig om Stavanger, saa at en Henvisning dertil, vil forkorte mig meget. Dog maae anmærkes at de offentlige Bygninger og Værfterne ere af ingen Værd, idet mindste af udseende.

Mine Recomendationer hertil vare fra min Fader [skipsbyggmester Rasmus Rolfsen (1746-1808)] til Controleur Gløersen [overtollbetjent Ole Gløersen, født 1738] og Toldinspecteur Hvid [tollinspektør Jens Emmiche Hwiid, f. 1759], Kielland [kjøpmann Gabriel Schanche Kielland, 1761-1821] og Peter Rosenkilde [kjøpmann Peder Valentin Rosenkilde, født 1772 og Stavangers utsending til Eidsvoll i 1814] beviste mig især store Forekommenheter.

Jeg logerede paa Kongsgaard hos Hr. Husebøe [skipper Thore

Anderssen Huusebøe og kona Sophia Hansdatter Ohnsorg på Kongsgård som i 1803 ble privilegerte gjestgivere i Stavanger og fikk leie lokaler til sitt gjestgiveri på Kongsgård av Gabriel Schanche Kielland]. Dette Logie er det beste i Stavanger, men i det heele meget maadelig. NB: Stavangers 2 ½ Værfter tilhørte for det meste Kielland, disse Værfter ere kun 2 ½ smaa Brygger hvoraf enhver har en Bok der udgiør Værftets Krahn. De øvrige Værfterne vedkommende er i Proportion af foranførte.

Stavanger Beliggendhed ligner Bergen meget. Stavanger Batterie [Skansen på Holmen] er i proportion af det øvrige der. Denne Bye har ingen reelle Gader eller Torv, men Huuser og alt er noget forbandet Skrab, thi man vilde have møje for at kiøre enten Karjol i Byens største og saa godt som eneste Gade [Urgade/Kirkegade] dersom man vilde tilbage i

under, bestemt, men ikke bydende eller overlegen».

Peter Blessing ble utnevnt til res. kap. i Strømsø menighet i Drammen i 1865. Fra 1869 var han styrer ved det teologiske seminar i Kristiania. I 1875 ble han utnevnt til sokneprest i Saude i Telemark, men i 1878 kom han tilbake til Stavanger som res. kap. i Domkirken. I Stavanger ble han straks valgt inn som medlem i hovedstyret for NMS, og han tok på seg å undervise noen timer per uke ved Misjonsskolen i praktisk teologi, men han måtte snart gi seg med dette grunnet sviktende helse, noe som gjorde ham arbeidsufør fra 1879.

Peter Blessing var først gift med Anna Cathrine Reimert som døde i 1868. I 1874 ble Blessing gift i Stavanger med Charlotte Schiøtz, datter av fogd Søren Daniel Schiøtz og Charlotte Rosenkilde i Stavanger. Blessing døde i Stavanger 23. januar 1882.

Mængde.

NB: Stavangers Beliggendhed og nærliggende Omegn er taalig Smuk. Huuserne her ere smaae, stygge, gamle, og for det meste har man første Etage til Pakhuus. [Det var i en del av husene på Stranden at første etasje ble nyttet som pakkhus].”

Ikke rart at det mest kjent stavangerpostulatet før oljen kom var: «Eg e fra Stavanger, gjør det någe?» Etter oljen heter det: «Eg e fra Stavanger. Va det någe?»

I Kristiansand besøkte Tønnes Rolfsen sine farsbrødres familier, og han besøkte deres skipsverft og vakre hus og eiendommer i byen før han drog videre ut i Europa. Da Tønnes var i Kristiansand, kunne han, ifølge egne utsagn, dele av sine kunnskaper ervervet ved farens skipsverft i Sandviken, og han laget en skipstegning for onkel Bernt Tobias. Siden anbefalte Tønnes Rolfsen flere redere i Bergen å bygge sine skip på Vestsiden i Kristiansand.

I Paris besøkte Jens Rolfsen museer, kjente bygninger, kunstutstillinger og hageanlegg. Han studerte arkitektur og bygningskunst ved bibliotek i den franske hovedstaden. Han fikk også med seg impulser om skipsbygging og skipsverft både fra Kristiansand og København, og i Paris ble han fascinert av moderne fabrikkanlegg. Som nevnt vendte ikke Tønnes Rolfsen tilbake fra sin lange reise før etter farens død i 1808.

TIL BERGEN IGJEN

Tønnes Rolfsen fikk heldigvis også annet å engasjere seg enn kapervirksomhet. Vel hjemme i Bergen gikk han i gang med å planlegge det vakre hageanlegget vi fortsatt kan skue restene av i det som nå er «Gamle Bergen». Collettenes Ullevål, Peder Ankers Bogstad gård og Marie Antoinettes melkebod og bondegård i «Petit Trianon» i Paris ga impulser til utformingen av hageanlegget ved Elsesro. Tønnes Rolfsen overtok også familiens byeendom ved dagens Slottsgate i Bergen (ved Dreggen på Holmen).

Tønnes Rolfsen utvidet farens virksomhet både ved Bradbænken i Bergen og ved verftet på Elsesro. I 1811 fikk han bygd kutteren og kaperskipet «Alvor» på 30 kommerselester, som ble utstyrt med 14 kanoner. Mannskapet bestod av hele 38 mann. Skuten fikk handelsoppdrag av Johannes Jansen Strengsdal fra Nøtterøy, men 31. desember 1811 ble skuten tatt av britene, før den selv hadde oppbrakt noen prise.

Tønnes Rolfsen hadde sosial omgang med prominensene i Bergen, bl.a. amtmann Christie, stiftsamtmann Bull, biskop Pavels, eidsvollsmennene Jonas Rein og Frederik Meltzer, konsul Ameln, general Lowzow og apotekerne Monrad og Storm Bull. Fredrik Meltzer nevnes hyppig i Tønnes Rolfsens dagboksnotater. Selv skrev Meltzer bl.a.: «Vi spilte boston hos Tønnes Rolfsen i Sandviken fra klokken 6 aften til klokken 4 morgen.

Postkort med Elsesro som motiv. Ukjent fotograf.

Til aften hos Rolfsen, spilte vi, drak sjokolade, punsj og portvin. I stort selskap hos Tønnes Rolfsen i anledning av hans frues fødselsdag. Holdt på til klokken 4 om morgenen», heter det bl.a. i denne dagboken.

Tønnes Rolfsen elsket kunst, kultur og selskapsliv. Han var medlem av orkesteret «Harmonien» og «Det dramatiske Selskab» i Bergen, der han også opptrådte som skuespiller.

Tønnes Rolfsen døde i 1837. Teksten på hans gravtale lyder:

”Selv ville Du saa gjerne døe,

*Tung blev dig Vandringsstaven.
Nu er den brudt – vi derfor strøe
vor Mindeblomst paa Graven.”*

EN EPISODE FRA ELSESTRO I 1817

I løpet av 1817 reiste hele 17 000 mennesker fra Würtemberg i Sør-Tyskland til Amerika. Emigrantene fulgte elvene Neckar og Rhinen fram til Amsterdam, der de entret om bord i utvandrerskutene. Den 22. august 1817 lettet den hollandske utvandreskuta

---

«De Zee Ploug» anker fra havnebyen Helder ved Amsterdam. Skipper Manxelmann hadde ansvar for hele 560 emigranter fra Würtemberg. «De Zee Ploug» gikk nordover langs østkysten av Storbritannia, men kom ut i et forrykende uvær som drev skuta mot norskekysten.

I september 1817 ble skuta forsøkt loset inn mot Herdla. Mannskap og passasjerer var da i elendig forfatning grunnet mangel på mat, drikke og medisiner. 30 barn og noen voksne var allerede døde. 24 av de døde var fremdeles ikke lempet over bord og ble derfor brakt i land og gravlagt i gravlunden «Fredens Bolig», en gravplass som var blitt opprettet under krigen 1807-1814 for svenske krigsfanger som døde under oppholdet i Bergen. Gravplassen er i dag nedlagt, men murene er intakt omkring den gamle gravplassen på Stølen – mellom Krohnengen skole og Ladegårds gate.

Den 29. september 1817 var alle overlevende passasjerer brakt i land på Herdla og ført videre til Bergen, og «De Zee Ploug» ble slept inn til familien Rolfsens verft ved Elesro i Sandviken. Mens skuta ble reparert der åpnet mange bergensere, særlig de av tysk opphav, sine hjem for de uheldige utvandrerne fra Würtemberg.

Eierne av den hollandske skuta valgte å selge den da de ikke våget å satse på en reparasjon som kunne komme til å omfatte uoversiktlige summer de vanskelig kunne hanskes med. Skuta ble derfor solgt på auksjon. 80 av de mest velhavende emigrantene fra «De

Zee Ploug» leide da skuta «Susanne Cathrine», som drog fra Bergen 13. august 1818 med kurs for Amerika. Den norske stat leide skuta «Prima» av Larvik som ble tilbudt de ca. 200 av de resterende utvandrerne som fortsatt ville til USA. «Prima» forlot Bergen 7. oktober 1818.

Nær 100 av de tyske emigrantene valgte å returnere til sitt hjemland mens de resterende ble boende i Bergen. Følgende av dagens bergensfamilier har sitt opphav fra den forliste hollandske skuta fra Herdla: Bader, Bay, Blessing, Brattenschlag, Buntz, Deisz, Döscher, Haffner, Hess, Hilt, Kuhnle, Rieber, Scharffscher og Zaggau.

Sommeren 1822 var den norske «utvandringens far», husmannssønnen Lars Larsen Geilane fra Hetland prestegårds utmark, i Bergen for å snakke med noen av passasjerene fra «De Zee Ploug» for å få råd og informasjon om planlegging og gjennomføring av det tyske utvandringforsøket. Geilane var også interessert i hvilke planer som forelå for etablering av et nytt liv i Amerika. Impulsene han fikk med seg fra dette møtet, ble viktige i den videre planleggingen av den første organiserte norske utvandringen til Amerika med «Restauration», som drog fra Bispebryggen i Østervåg i Stavanger 4. juli 1825.

Rasmus Rolfsen

RASMUS ROLFSEN d.y.

Tønnes Rolfsen ble gift i 1810 med Sophie Marie Konow (1785-1828). I løpet av 11 år fødte hun 10 barn! Det ble eldstemann, Rasmus (f. 1811), som overtok ledelsen av farens forretning etter farens død i 1829. Rasmus Rolfsen d.y. var da bare 18 år, men han drev forretningene videre med stor dyktighet og stort engasjement.

Tønnes Rolfsens helse hadde skrantet de seneste årene av hans liv; sannsynligvis utviklet han epilepsi eller fallesyke. Han ble mer sløv og uvirksom og mistet sin energi og tiltakslyst. Forretningene led, naturlig nok, under lederens misere.

Rasmus Rolfsen d.y. var en aktiv og dyktig forretningsmann. I tillegg til skipsverftet utvidet han sin virksomhet

ved å anlegge vannmølle, brygger og brenneri.

I motsetning til faren og farfaren levde Rasmus Rolfsen d.y. et tilbaketrukket liv. Han hadde lite av farens ekstravaganse og eksponeringsbehov, og han trivdes best i freden som hersket ute på Ellesro. Om nettene ble han observert vandrende tur-retur Bergen sammen med sin assistent, Oluf Hilmar. Også når Rasmus Rolfsen skrev avisartikler med tema som omfattet jordbruk eller lokal geografi, foretrakk han å gjøre det anonymt.

Rasmus Rolfsen d.y. etterlot seg også fyldige opptegnelser vedrørende familieforhold. Han ble aldri gift og etterlot seg en stor arv som han fordelte til mange gode formål. Verftet Nyhavn på Ellesro ble, ifølge Bergen Byleksikon, overtatt av hans stesønn. Muntlig overlevering hevder at denne stesønnen i virkeligheten var Rasmus Rolfsens eget avkom. Stesønnen drev i alle fall verftet på Ellesro videre fram til 1939 da trelastfirmaet Paal Kahrs A/S kjøpte det. Resten av Ellesro-eiendommen ble overtatt av Bergen Museum i 1938, og dette ble deretter opptakten til dagens flotte «Gamle Bergen».

I 1873 og 1874 fikk Edvard Grieg leie lysthuset på Ellesro av Rasmus Rolfsen d.y. for å sitte i fred å komponere musikken til Henrik Ibsens skuespill Peer Gynt. (Opprinnelig adresse på lysthuset var Sandvikveien 48). Siden bygde Grieg et liknende lysthus på Trollhaugen. Grieg kom ut til Ellesro sammen med musikeren August Fries og ville helst leie et hus

---

som lå like ved hovedbygningen, men da Rolfsen ikke ville bli forstyrret av Griegs pianomusikk, måtte Grieg ta til takke med det åttekantede lysthuset. Da Grieg ville tilegne musikken til Peer Gynt til sin vert, avslo Rolfsen dette med et argument om at han ikke ville «bli stillet i gapestokken».

Rasmus Rolfsen d.y. døde ugift, 92 år gammel i 1903. I dag er altså museumsanlegget Gamle Bergen plassert i den vakre hagen på Elsesro. Og det er verdt både ett og flere besøk!

Tønnes Rolfsens dagbok på utenlandsreisen 1806-07. Årbok for Gamle Bergen 1986
Wikipedia: Jens Rolfsen

KILDER:

Berg, Adolph: Gamle Bergensbilder. Kristiania 1924
Elgvin, Johannes: En by i kamp. Stavanger 1956
Fossen, Anders Bj.: Sagaen om Herdla gård. Bergen 2008
Haaland, Erling: John Rasmussen Haugvaldstad. Stavanger 1959
Hartvedt, Gunnar Hagen: Bergen Byleksikon. Oslo 1999
Johnsen, Egil Børre: Fola fola Blakken. En biografi om Nordahl Rolfsen. Oslo 2003
Lindanger/Waula: Rennesøy gard og ætt, bind III. Rennesøy kommune 1993
Nome, John: Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv, bind I. Stavanger 1943
Skadberg, Gunnar A.: Misjonsskolene i Stavanger. Upublisert
Skadberg, Gunnar A.: Øve Dammen i Junaiten. Stavanger 2007
Sørensen, Ingvar: Karmøys Terje Vigen. Vedavågen 2010
Tønnessen, Johannes N.: Kaperfart og skipsfart 1807-1814. Oslo 1955
«De Zee Ploug til minne» Brosjyre, Herdla Museum 1997

Gunnar Lian: UBÅTBUNKEREN PÅ LAKSEVÅG

De fleste kjenner vel til den heslige betongbunkereren i Nordevågen på Laksevåg. I tyske dokumenter er den omtalt som «Bruno 1».

Det som er mindre kjent er at det i midten av den 2. verdenskrig også var planlagt en ubåtbunker i fjell.

Prosjektet ble gitt navnet «Bruno 2». Krigssituasjonen førte til en stor fare for skipstransportene fra Tyskland til Norge, som igjen førte til mangel på byggematerialer, som sement og armeringsjern, med mer.

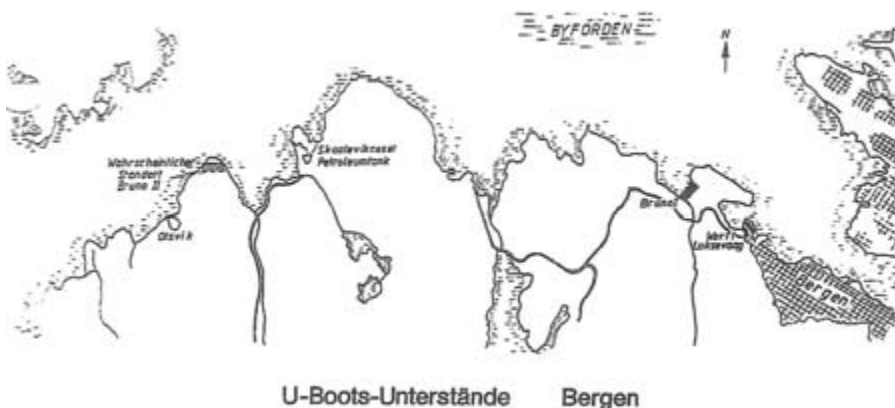
Bygg i tunneler var derfor lettere fordi en da ville bruke mindre mengder av de før nevnte byggematerialer

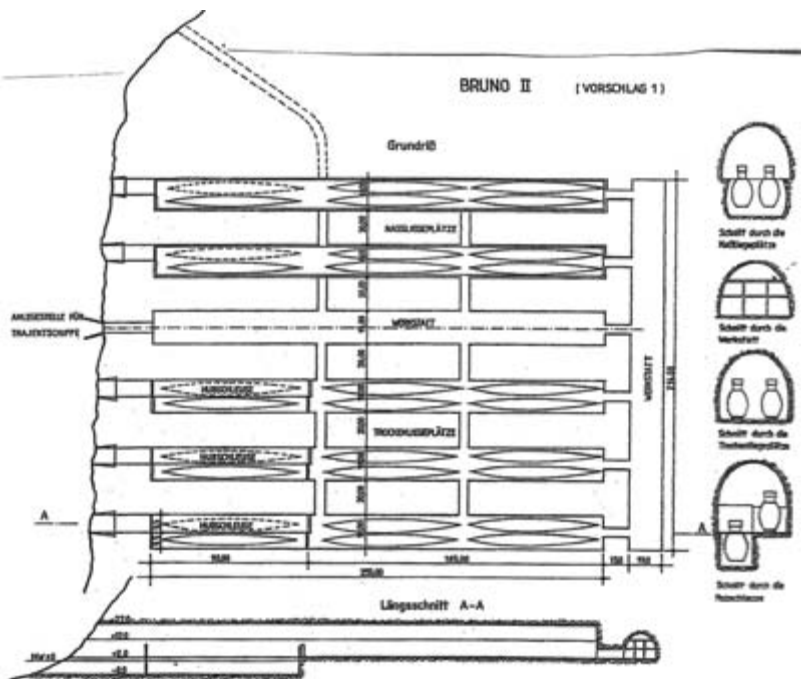
I Norge befant det seg rikelig med materiell for gruvedrift fra byggevirksomheten av Atlanterhavsvollen og fra byggingen av hovedveien fra Trondheim til Narvik.

«Marineoberbauamt Bergen» mottok, sannsynligvis sensommeren 1944, oppdrag fra OKM, om å finne et velegnet byggested for et tunnelanlegg. Et fjellmassiv vest for Bergen, kalt «Brøstaneset» ble valgt. Utenfor fjellskrenten «Djupnaberg», var det en meget god farvannsybde for de største ubåtene. Den maksimale fjelltykkelsen over det planlagte anlegget utgjorde 140 meter. «Bruno II» skulle, tillegg til å romme 12 plasser, ved senere planer kunne gi 24 plasser for den nye, moderne ubåttypen XXI (U21 og U22).

Skissen over beliggenheten er utført av «Marineoberbauamt».

Kapasiteten på anlegget varierte i de forskjellige forslagene lød på mellom 24-30 båter. Den nøyaktige fastleggningen av antall plasser og avdelingen for tørrdokker og dokker med vann «Natzplätze» ble ikke lenger fulgt.

Anlegget ble undersøkt etter 3 forskjellige forslag. I alle forslagene var det tatt hensyn til at lukkemekanismen lå 40 meter fra åpningen, for å kunne unngå detonasjonen fra direkte treffere av de største bombene. (Den opprinnelige planen hadde hatt en avstand på 45 meter.)

Forslag 1

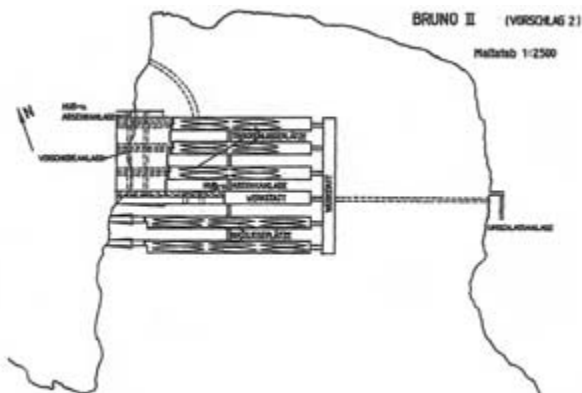
Det var lagt opp til 5 «sluser» med plass til ca 24 båter.

Her blir bare tørrdokkplasser med løfte eller heveslusene anvendt. I hver sluse kunne en vedlikeholde 6 ubåter. Om en av slusene ikke fungerte, skulle få båter bli blokkert. I tillegg var det mulig å

dokksette 3 båter samtidig. En av ulempene i alle fjellgangene, til tørrdokkene, var at en måtte ta dyptgående og store ubåttårn med i beregningen. Parallelt med plassene for våt- og tørrdokker og de eksisterende verkstedene i fjellet, i tillegg til fortøyningsplasser for forsyningskip.

Forslag 2

Til forskjell fra forslag 1 er det her tatt hensyn til heve- og senkeanlegg, til like med at Høybunkerplanene fra 1944 skulle komme med. Delvis utenfor 3 av dokkene, var det et skyveverk med skinner. Her ble båtene skjøvet fram til et beskyttet heve og senkeverk. For å bedre sikkerheten kunne en i til-

«Tallboy» eller «Grand slam» kunne ha på slippet. En kunne sikkert ikke sammenlignet med virkningen av den 500 kg bomben hadde, som detonerte på skyveslippen i Lorient.

Forslag 3

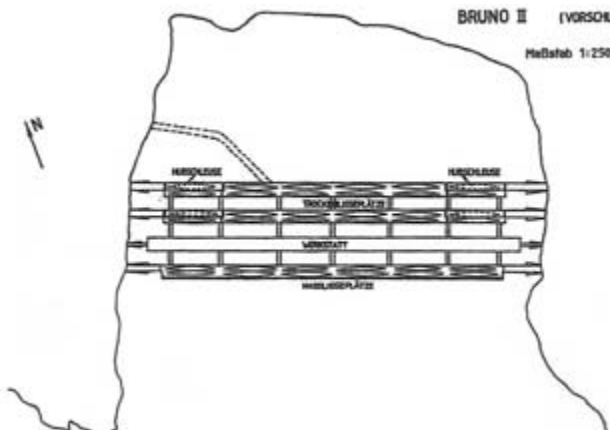
legg bygge inn et heve- og senkeverk i den nordlige fjellgangen. Fordelen med heve- og senkeverket var kortere leveringstid sammenholdt med løftesluser. I tillegg trenger en bare å føre et og et fartøy inn i vannåpningen. Deretter skulle de kunne løftes opp av vannet på en plattform. Dette anlegget skulle derfor være mindre ømfintlig for bombenedslag i vannet utenfor, i motsetning til forslag 1 og 3.

Dette forslaget viste fire store gjennomgående ganger i hele fjellet. Derved ble det flere steder å påbegynne med arbeidet på tunnelene og oppnå en raskere ferdigstilling av anlegget. Riktignok viser anlegget tallrike åpninger mot sjøen og et behov for 4 hevesluser (forslag 1) 3, forslag 2) bare 2 heve- og senkeanlegg.

OKM mente en kunne akseptere et ubeskyttet slippanlegg i det fri, men de var ikke klar over hvilken virkning en

”BRUNO II”

De militære byggeprosjektene gikk som regel til Organisasjon Todt, men i dette tilfellet til Hafenbauer-sort KMW Bergen (fra 1943 Marineoberbauamt Bergen).

Hovedentreprenør var firmaet Wayss & Freytag, Frankfurt am Main i Tyskland.

Arbeidet ble påbegynt i 1944. Arbeidstokken besto, i

Kjøkkelvik idrettsplass med tunnelåpningen.

tillegg til tyske ingeniører, av russiske og franske utskrevne tvangsarbeidere (ikke krigsfanger). Arbeiderne kom fra forskjellige yrkesgrupper innen bygg og anlegg. De var forlagt på Dragefjellet skole (der en finner jussbygget i dag). De kunne bevege seg fritt i byen. Hver morgen måtte de stille på Nøstekaiaen. Her kom en stor motorkutter ved navn «Tanafjord» og brakte arbeiderne ut til Kjøkkelvik. Om kvelden ble de brakt tilbake til samme sted.

Tunneldrivingen ble utført med, på en etter datiden avansert måte, pressluftbor.

«Bruno II» var beregnet ferdig til en gang i 1946. Slik skulle det imidlertid ikke gå. Kapitulasjonen skjedde som kjent i maidagene 1945. og arbeidet ble stanset.

En kan fremdeles se innslagene og begynnelsen av tunnelene. (mot vest fra Idrettsplassen i Kjøkkelvik).

Takk til

Hans Krabbedal for god informasjon

som satte meg på tanken om artikkelen

Halvor Sperbund for hjelpen med å finne tysk kildemateriale og bildemateriale.

Dr.Hans Out med scanning og kopiering

Renata M. Lian for fotografering

Øvrige kilder:

Litteratur:

Nietzke: Die deutsche U-boote und Bunkerwerft

Roald Sætre – pensjonert havforsker: En bergensk herremiddag anno 1876

I Bergens Tidendes utgave fra 30. august 1876, satt med snirklet gotisk skrift, finner vi et referat fra *Festmiddagen for Atlanterhavsexpeditionens Deltagere*. Denne fant sted kvelden før på Holdt Hotel, som var byens mest fasjonable og lå øverst på nåværende Ole Bulls Plass. Bakgrunnen for denne markeringen var slik:

Somrene 1876 – 1878 ble det gjennomført tre banebrytende havforsknings-tokt til Norskehavet og Barentshavet med dampskipet *Vøringen*. Biologen Georg Ossian Sars og meteorologen Henrik Mohn hadde tatt initiativet til disse som ble kalt Den norske Nordhavsekspedisjonen. Foruten G.O. Sars og H. Mohn var den øvrige vitenskapelige staben hovedsakelig fra Bergens Museum og representert ved overlege Daniel C. Danielsen, lepraforskeren Gerhard H. Armauer Hansen samt forretningsmannen Herman Friele. Disse var alle dyktige zoologer.

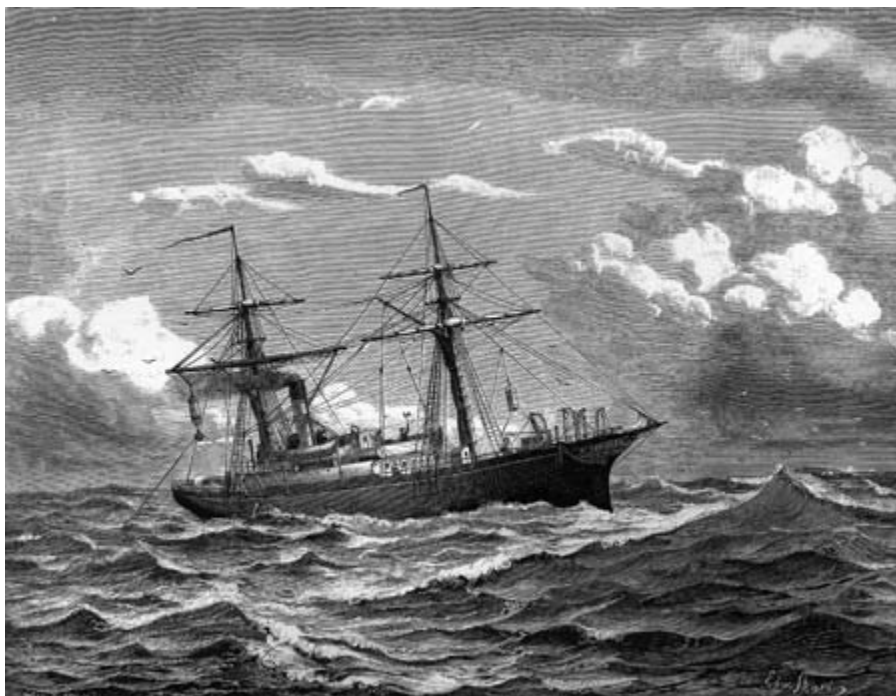
Fotografiet viser toktdeltakerne sommeren 1876 og her finner vi flere med solide bergenske aner. Far til G. O. Sars, den store zoologen Michael Sars, vokste opp i Bergen og var gift med søster til Johan Sebastian Welhaven og dessuten svigerfar til Fridtjof Nansen. Henrik Mohn ble den første direktøren ved Meteorologisk Institutt og satt i denne stillingen i 47 år. Mohn var sammen med sine to brødre, med på å star-

te de første buekorps i Bergen. En av disse brødrene ble oldefar til den rause næringslivlederen Trond Mohn. H. Mohn var også kunstnerisk begavet og malte den første fanen til Dræggen Buekorps i 1856.

Skipssjefen var marinekaptein Carl F. Wille som var hydrograf ved Den norske geografiske oppmåling. Herman Friele var kjøpmann og oldefar til ordføreren i Bergen 2003-2007 med samme navn. Han var ekspert på snegler og fremdeles er hans forskning internasjonalt anerkjent. Joachim Grieg var, foruten å være en kapteinsutdannet forretningsmann, også en brukbar amatørzoolog, men ikke så anerkjent som Friele. Han dannet senere sitt eget skipsmeklingsfirma som fortsatt er i virksomhet og satt også en periode på Stortinget.

Daniel C. Danielssen var lege ved Leprahospitalet og fungerte som leder (preses) av Bergens Museum i mer enn 30 år. Han var kollega og svigerfar til G.H. Armauer Hansen som ble internasjonalt berømt for oppdagelsen av leprabasillen. Til tross for dette, rangeres D.C. Danielssen av mange som en større forskerbegavelse enn Armauer Hansen.

Franz Wilhelm Schiertz var en tysk kunstner og arkitekt som var landskapsmaler på Nordhavsekspedisjonen.

Vøringen.

Han hadde vært elev av J. C. Dahl og var arkitekt for bl.a. Børsbygningen. Han var også tegnelærer for Fridtjof Nansen de årene Nansen var ansatt som konservator ved Bergen Museum. Schiertz forsøkte, heldigvis forgjeves, å overtale Nansen til å velge en kunstnerisk karriere. Hercules Tornøe var en ung student, som fungerte som ekspedisjonens kjemiker. Han huskes i dag som den første som eksperimentelt forsøkte å bestemme saltinnholdet i sjøvann ved å måle dets elektriske ledningsevne. Det skulle gå nesten hundre år før denne metoden kom i allment bruk. Tornøe ble senere dosent i fysisk kjemi ved Universitet i Kristia-

nia, men avsluttet sin kjemiske karriere som overkontrollør for malt- og brennevinstilvirkningen i Akershus.

Men nå tilbake til middagen på Holdt Hotel 29. august 1876. Ifølge referatet var en rekke av byens fremste borgere til stede, som ordfører Jacob A. Michelsen, borgermester Carl N.S. Platou, amtmann Niels M. Rye og banksjef Jørgen B. Faye. Det ble holdt taler og utbrakt skåler for tokt deltakerne, øvrighet og selvfølgelig også for Bergen Museum og byen som huset denne institusjonen. Under middagen ble avsunget flere sanger forfattet spesielt for anledningen av Christopher og Johan

Deltakerne på Nordhavsekspedisjonen. Stående bak fra venstre: Biologen G.O. Sars, meteorologen Hendrik Mohn, premierløytnant R.M. Petersen, skipsfører og forretningsmann Joachim Grieg, kjemiker Hercules Tørnøe. Sittende foran fra venstre: Marinekaptein Carl Wille, kunstneren Franz.W. Schiertz, legen Daniel.C. Danielssen og kjøpmann Herman Friele. (Billedsamlingen, Universitetet i Bergen)

Bøgh. Christopher Bøgh var sakfører og ble senere sorenskriver. Johan Bøgh var en kjent kulturpersonlighet og museumsdirektør og dessuten svoger av Armauer Hansen. I en periode var han også kunst- og teatermedarbeider i Bergens Tidende.

Det må ha vært et lystig selskap for referatet i Bergens Tidende slutter slik:

Den ene talen avløste nu den anden, og stemningen var særdeles belivet. Efter bordet serveredes kaffe og likører, hvorefter man kl. 11 brød op i den bedste stemning.

Lurer du på hva de spiste ved denne middagen for 135 år siden? Her er *spiseseddelen* med tilhørende drikke.

Velbekomme!

Spiseseddel

*Østersposteier
Bouillon*

Madeira

*Hel torsk med Poteter
Fiskepudding med stuvet Hummer
Risted røget Lax med stuvet Syre*

Chablis

*Melon
Skinke med Russeerter
Høns i Champignonsauce*

Sherry

Røget oxebryst og Tunger med Blomkaal

Burgunder

*Arakpudding med Bringebærsaft
Oxehale med stegde Poteter
Kalkun med Trøfler og Æblepay
Kyllinger og Agurksalat
Kalvefilet, Cathrineblommer*

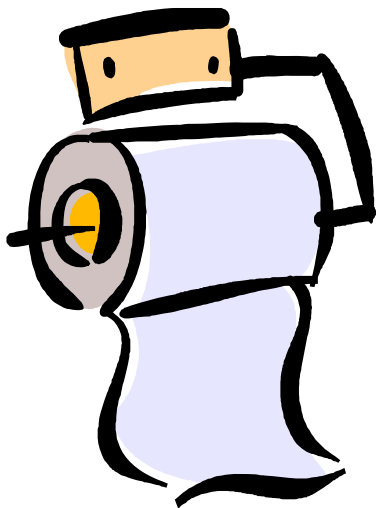
Compotter

*Vanille og Fruktsis med Marinskage
Wienerkage, Kransekage
Frukt, Confekturer*

Champagne

Kjetil Korsnes og Olve Dybvig: Kilder i en digital verden – historien om hvordan en dorull ble til et PDF dokument

Tilgang til historisk kildemateriale har alltid været et kritisk punkt. Man er aldri bedre enn sine kilder, og derfor legger historikere ned mye arbeid i å fremskaffe dokumentasjonen. Tradisjonelt har dette vært et svært krevende arbeid, som ofte fører en til besøk på ulike arkiver rundt om i verden. Vel hjemme har en med seg bunker av papirkopier som har koste mye penger. For en hobbyhistoriker har dette gjort kildetilgangen svært begrenset, med begrenset tid og midler blir det umulig å hente den dokumentasjonen en kanskje burde hatt når en skal skrive sin artikkel eller bok. Dette er historien om hvordan verden ble snudd på hode med et digitalkamera og en dorull.

Som glade amatører har vi alltid vært avhengig av hjelp for å få tilgang til kilder for vårt interessefelt, flyhistorie fra Andre Verdenskrig. Det startet med besøk på Herdla på tidlig 90-tall, en tidligere tysk flyplass fra krigen. Men det var veldig dårlig med informasjon om plassen, og dermed begynte jakten på originaldokumentasjon eller primærkildene. Dette er kanskje slik mange blir engasjert i sin lokalhistorie, gjennom en plass eller fortelling fra hjemstedet. Jakten på dokumentasjon ble en stor utfordring, hvor ville vi finne det? Vi hadde mangler på tre viktige områder, kunnskap om kilder, tid og ikke minst penger til å kjøpe kildemateriell. Spesielt de to sistnevnte var problematisk, de fleste vil aldri ha muligheten til å reise rundt i verden og kjøpe inn kopier av dokumentasjonen der den finnes. Alternativet ble å se etter kilder hos personer i nærmiljøet. Det er veldig mange enkeltpersoner som har samlet mer eller mindre systematisk for sine interessefelt. Når vi så tok kontakt med personer vi viste eller fikk vite hadde dokumentasjon, var denne ofte svært fragmentarisk og villigheten til å dele svært liten. Som en person sa, «Jeg har samlet bilder og dokumenter i 30 år, så det kan dere gjøre også». En kan forstå at en ikke kan troppe opp på døra og be om kopi

Olve Dybvig i arbeid på The National Archives i London. Foto: Kjetil Korsnes

av alt som står i bokhylla. Ikke hadde vi noe å tilby som motytelse heller, utenom penger for kopieringsutgiftene. Når en bruker all tid og ressurser på å dokumentere et lite område blir ikke delingsviljen stor, til det har det kostet alt for mye. Eneste mulighet er å tilby noe i bytte og slik har det alltid fungert, selv blant profesjonelle historikere.

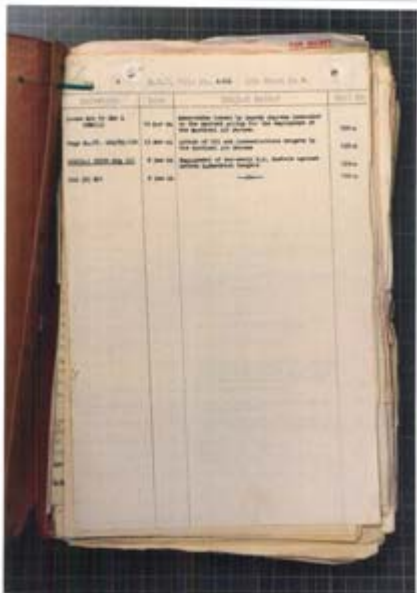
Det ble etter hvert klart for oss at det ville bli vanskelig og ikke minst kostbart å få tilgang til dokumentasjonen vi var på jakt etter. Dette har gjort at en må begrense kildematerialet en anskaffer, eller rett og slett besøke eller sitte over lengre tid på et utvalgt arkiv og

skrive ned det som er av interesse. Dette gjør at kildematerialet blir fragmentarisk, med kun kopier av dokumenter som er ansett som viktige og mengder med notater over dokumenter som er gjennomgått. En får en form for prosjekttilnærming, der kildematerialet er samlet for belyse en konkret problemstilling og ved neste prosjekt (f eks en bok) må en ut å gjøre dette på nytt. Hobby- og lokalhistorikere blir derfor veldig smale, og makter oftes ikke å sette historien i det store perspektivet. I verste fall mangler sentral dokumentasjon. Den krevende innsamlingen av dokumentasjon gjør at mange spesialiserer seg på et lite felt, og all innsats går inn for å dokumentere dette best mulig. En får da gjerne et proteksjonistisk forhold til kildene sine, og ønsker ikke at andre skal konkurrere eller invadere sitt felt. Det er derfor ikke alltid like enkelt å få tilgang til kilder fra slike personer. Innpass krever tillitt og at en respekterer andres arbeid. Og tillitt er ikke noe en har, men noen en får over tid.

Kostnaden med å kjøpe kopier av dokumenter eller bilder fra arkiver har effektivt bremsert innsamling av kilder. Men i begynnelsen av 2000-tallet ble ny teknologi tilgjengelig, noe som har revolusjonert kildeinnsamling så vel som hverdagen vår – digitalkameraet. En kan nå ta tusenvis av bilder uten at det koster noe som helst. Det har gitt oss noen fantastiske muligheter for å eliminere kostnaden med å lage en kopi av en dokumentside. En ser det tydelig når en besøker arkiver som The National Archives (TNA) i London. En står

med sitt kompakte digitalkamera og tar bilder av de sidene som er av interesse, og en har i stor grad byttet ut notat blokken med fotografering. Besøket blir mye mer effektivt, og en kan gjøre noteringsjobben hjemme ved datamaskinen. Dette er kanskje den mest brukte metoden for innsamling av dokumentasjon i dag. Men skal en fullt ut utnytte potensialet med bruk av digitalkamera må en tenke systematisk og stort. Det handler om å digitalisere kildene på en effektiv måte.

Digitalisering kan gjøres på flere måter. Enklest er å ta bilder av de dokument sider som vurderes interessante, eller en kan systematisk reproducere alt i en katalog – både det som er interessant og det som ser lite relevant ut. Det høres kanskje merkelig ut, men ofte kan det som ble ansett som uinteressant vise seg viktig for å forstå en helhet. Når kostnaden med å digitalisere er svært lav, har en muligheten for å være mye mer systematisk og få med et adskillig større omfang av kilder når en gjør innsamlingen. Vi skal presentere en metode for å digitalisere kilder som er svært effektiv, og har gjort det mulig å ha tilgang til tusenvis av dokumenter. Men først må vi presisere at det er flere innfallsvinkler til digitalisering. Arkivene digitaliserer selv eget materiale, og legger vekt på kvalitet og format og tenker langsiktig lagring. Dette er tidkrevende og viktig arbeid som utføres etter spesifiserte metoder og skal sikre at kildene kan arkiveres og gjøres tilgjengelige for fremtiden. Vi har en annen innfallsvinkel, der vi ønsker effektivitet og kvantum fremfor nøyak-

Fotografert materiale fra TNA.

---

tighet og kvalitet. Hensikten er å få tilgang til alt relevant kildemateriale der det er mulig. Kravet vi stiller til kvaliteten er at det er leselig på en PC-skjerm og utskrift av siden. Det er innholdet som er viktig og ikke den digitaliserte siden i seg selv.

Det er to viktige formater dokumenter er tilgjengelige på fra arkiver, som papir eller som avfotografert mikrofilm. Sistnevnte har den fordel at en kan få over 1000 sider inn på en rull, noe som gjør at det blir vesentlig rimeligere å kjøpe dette fremfor papirkopier fra arkivene. Bakdelen er at det kreves en egen mikrofilmleser for å kunne gjøre seg nytte av mikrofilmen. Det var en slik mikrofilm som for alvor viste oss potensialet med digitalkameraet. Holder en mikrofilmen opp mot lyset ser en tydelig hver eksponering (dokumentside), men det er umulig å lese eller tyde innholdet uten å forstørre dette opp (i mikrofilmleseren). En vakker torsdag fikk Olve en interessant idé: Dersom en holdt mikrofilmen opp mot en lyskilde (lampen i taket på stua), plasserte en dorull mellom en eksponering og et digitalkamera, ville en da får et bilde som var mulig å lese? Det var et sannhetens øyeblikk, for det fungerte over all forventning. Metoden ble raffinert med å bruke et lite lysbord, hjemmesnekret fotostativ og et digitalt speilreflekskamera med makrolinse. Mikrofilmen ble ført over lysbordet og en kunne ta bilde av hver eksponering på filmen, men en forbløffende god kvalitet. Med ett fikk vi en svært enkel metode for å overføre mikrofilm til digitale bilder. Samme prinsipp kan

brukes på papirdokumenter; en god lyskilde, fotostativ og kamera.

Overføring av papirdokumenter eller mikrofilm til bilder på PCen er bare halve jobben. Dersom en har tusenvis av enkeltbilder har en ikke en ressurs - men et problem. Det blir kaotisk og vanskelig å finne frem i. Her må en være systematisk. Bildene fra mikrofilmen må ordnes i rekkefølgen de er fra filmen, slik at dokumenter som hører sammen kommer etter hverandre. Alle bildene på mikrofilmen settes til slutt sammen i en fil, f eks i PDF formatet. PDF-filen som lages vil da være en nøyaktig digital kopi av mikrofilmen. En slipper mikrofilmleseren, og kan istedenfor åpen PDF dokumentet og gå gjennom materialet på sin egen datamaskin. En annen stor fordel med dette formatet er at en slipper å ha papirkopier stående i bokhylla, noe som både er plasskrevende og ikke minst brannfarlig. Etter å ha etablert systemet for å avfotografere mikrofilm begynte vi dels å kjøpe eller låne mikrofilm fra privatpersoner, biblioteker og arkiver. På forbløffende kort tid fikk vi tilgang til over 100 000 dokumentsider! Noe som ville vært umulig bare noen få år tidligere. Samme metodikk har vært brukt ved besøk ved arkiver, der papirdokumenter har blitt avfotografert og satt sammen til PDF filer. Og her er det viktig å poengtere viktigheten av å være systematisk i sin avfotografering. I dag får en bruke digitalkamera i flere store arkiver, blant annet TNA i London og Riksarkivet i Oslo.

I motsetning til mange som besøker

Avfotograferingsutstyr for mikrofilm. En trenger: Trefføl, skrujern, potteskjuler, lysbord, digitalkamera og fjernutløser. Her brukes en Canon EOS 350 digital speilrefleks. Foto: Bengt Stangvik

arkiver med sitt digitalkamera, går vi meget systematisk til verks når en får se på en katalog. Alt i katalogen blir avfotografer på samme måte som med mikrofilm, slik at en kan lage en nøyaktig kopi av katalogen som PDF. Dette er ekstremt viktig for at en skal kunne bruke kildene i sitt arbeid. Dette gjør at en kan sitte hjemme i sin egen stue og gå gjennom katalogen og vurdere hva som er relevant for sitt arbeid. Det gjør det også mulig for andre å gå gjennom katalogen for å lete etter relevante dokumenter. Så konklusjonen er: Ikke stykkevis og delt men fullt og helt. Det gjør anvendelsen av den digi-

tale kopien meget stor. I motsatt fall må en gå tilbake til den originale katalogen for å se om de dokumentene som ble ansett uinteressant av den som avfotograferte kan være relevante for andre. Gjør en med andre ord en skikkelig jobb med en gang kan nytteverdien bli adskillelig større. For å holde orden på sine dokumenter, bør en gi PDF dokumentet samme navn som katalogen ved arkivet. Da kan en bruke arkivets egen indeksering for å finne frem til den digitale kopien på sin egen datamaskin.

Den nye teknologien har gitt oss et nyttig verktøy for å gjøre kildemateri-

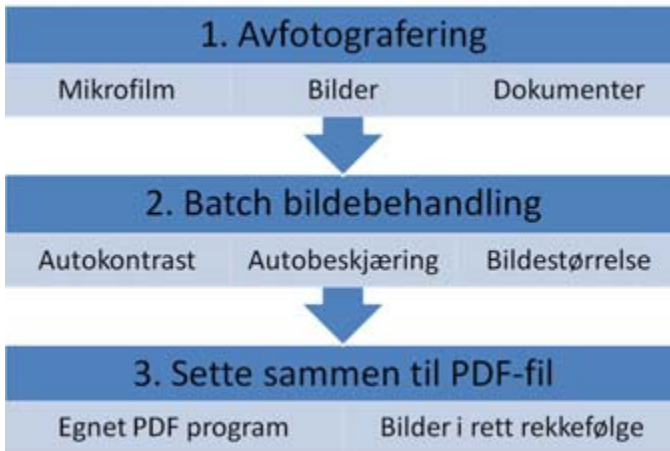
*Bengt Stangvik med utstyret i bruk hjemme på kjøkkenbordet.
Foto: Bengt Stangvik*

ell tilgjengelig. En digital kopi er lett å distribuere til andre som har nytte av å se på den. Ett eksempel på hvordan dette kan gjøres er ett samarbeid vi hadde med Statsarkivet i Bergen og Yngve Nedrebø om digitalisering av operasjonsdagbøkene til de norske flyskvadronene under Andre Verdenskrig. Disse dagbøkene, eller Operations Record Books, finnes som mikrofilm ved The National Archives i London. Disse ble hentet inn og digitalisert, og gjort nedlastbare på internett (<http://www.nordiki.no/databaser.htm>). Her kan en se hvordan en mikrofilm vi har avfotografert blir som PDF dokument. Hele prosessen med å avfotografere, bearbeide bildene og sette de sammen til et PDF dokument tar rundt 4 timer for mikrofilm med rundt 1000 eksponeringer. Prosessen går som følger (se også figur 1 for generell oversikt): 1) Avfotograferingen skjer i svart-hvitt modus med bilder som er under 1 me-

gabyte, 2) bildene justeres med å øke kontrasten for å gjøre dem mer lesbare (f. eks. i Photoshop) og 3) bildene settes sammen som PDF fil (f. eks. i Adobe Acrobat eller tilsvarende). Det finnes mye software som kan gjøre jobben, og

vi har brukt et program som behandler alle bildene automatisk for å justere både kontrast og størrelse i en prosess (iView). Det er viktig å finne automatiserte måter å behandle og sette bildene sammen til en datafil for å redusere arbeidsmengden. Etter hvert blir det ren rutine å digitalisere både papir og mikrofilm. Et eksempel på hvor effektiv en kan være ved besøk på et arkiv kan illustreres. Bengt Stangvik og Kjetil Korsnes besøkte nylig The National Archives i London i fem dager, og kom tilbake med over 30 000 bilder. God forberedelse og systematisk jobbing i arkivet gav svært høy effektivitet. Så kan en bare bruke matematikk og regne på hva 10 personer i 10 dager kan gjøre. Dersom en samarbeider om digitalisering kan en oppnå svært mye mer enn om en jobber helt alene. Dermed åpner det seg noen svært interessante muligheter for tilgang til dokumentasjon!

Slik digitalisering av kildemateriale gir derfor store muligheter. Vår opprinnelige frustrasjon om mangel på tilgang er nå snudd på hode, vi har tilgang til så mye at det er et problem å ha oversikten over alt. Det er heller ikke noe poeng at enkeltpersoner skal sitte på enorme mengder med dokumentasjon. Dersom vi skulle lese gjennom hver eneste side i det vi har digitalisert så langt, vil vi bruke over 100 år (eller rundt det halve om en leser døgnet rundt)! Like viktig som kildene selv er kunnskap om hva som befinner seg av informasjon i dokumentene, og hvor i arkivene en kan finne det. Og ikke minst; skal dokumentasjonen ha noe verdi må den brukes! Det eneste fornuftige er at det digitale materialet gjøres tilgjengelig for dem som har interesse eller bruk for det. Visjonen er et digitalarkiv som er web-basert, der lokalhistorikere og andre interesserte kan logge seg på arkivet og få tilgang til de digitaliserte kopiene. Da kunne en få en utrolig ressurs, der dokumen-

ter fra mange ulike kilder er samlet og gjort tilgjengelig. Det fasinerende er at det er fullt mulig å gjøre det, det er viljen og ressurser det står på. Tenk hvilken nytte et slikt digitalarkiv vil være! Om mange samarbeider om digitalisering og innsamling er det egentlig svært lite ressurser som kreves. Dersom en i tillegg får tilknyttet kompetanse om kildene selv (hvor en kan finne informasjonen en søker etter) vil både profesjonelle og hobbyhistorikere ha tilgang til verdens beste kildesamling. Av og til kan en dorull vise vei inn i fremtiden...

Kjetil Korsnes kan kontaktes på epost:
kjetil.korsnes@uin.no

Christian Brun Larsen: Ole Bulls gode venn Felemaker Anders A. Heldal, 1811-1897

Anders Heldal var en av de mest «vidspurde felemakerne på Vestlandet». Heldal var fra Hosanger.

Alt fra guttedagene synes Heldal å ha godt gehør for musikk.

Arne Bjørndal forteller:

«Og stor var ikkje karen fyrr han laga seg ei liti fele. – Ein av dei fremste felespelarane i Nordhordland Martinus J. Gjelsvik frå Lindås,- nytta Heldals-fela-, som ber årstalet 1823 og må vera ei av dei fyrste felone Anders Heldal laga, med di han var fødd 1811. Isak

Gjelsvik, son til spelemannen, fekk denne fela av far sin, og han gav ho til son sin att, Johan Gjelsvik.»

Bjørndal forteller videre:

«Berre femtan år gamal i 1826 for han til Bergen. Det var felemakar han ville verta. Hjà enkja etter felebyggjaren Anders Kleive i Rentesmoget kom han i felemakarlære. Då ho fall frå, byrgja han med eigi forretning.-»

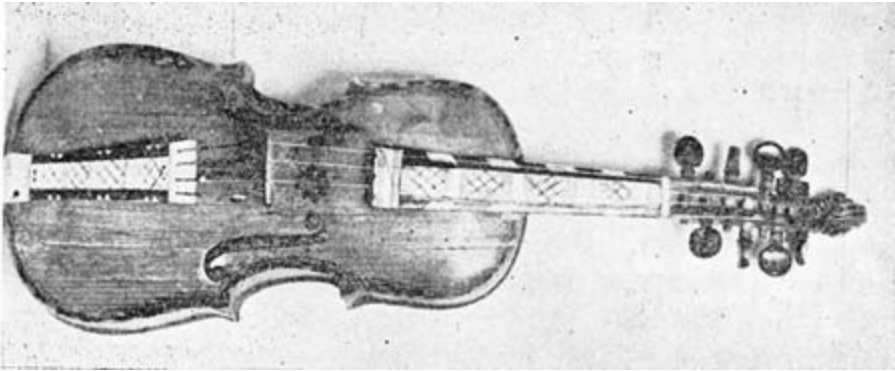
NB! Bjørndal må ha oversett at Anders Kleives enke Berthe, døde 17. mars 1820.

Kleives sønn Rasmus Cornelius (1798-1833) var også «violinmager» (Rode 11 - hus 37). Det var her Heldal gikk i «violinmager»-lære.

Etter at Rasmus Cornelius Kleve døde 25. mai 1833 begynte Heldal med egen forretning i Rentesmauet.

Bjørndal forteller videre:

Det gjekk snart gjetord om felone hans. Etter kvart fann dei fleste felespelarane på Vestlandet vegen til Anders Heldal. – Ein Telemarking tinga eingong heile seks instrument af Heldal. Ikkje so få af felone hans kom til Amerika. Ei av Heldal sine felor finst i Museum des Konversationum i Bryssel. To andre Heldalsfelor hev me på Bergens-Museum;

Martinus Gjelsvik si fele, laga av Anders Heldal i 1823. Frå Fjon til Fusa 1949.

den eine frå 1839, og den andre laga i 1862.

Attåt nylaging av felor, dreiv A. Heldal mykje med vøling av eldre instrument, serleg Tronda- og Tveita-felor. Og vanlege. Men han hadde det laget at han sette namnesetelen sin utanpå den uphawelege, so det ofte var vandt å finna ut kven meisteren var; men kjennarane såg det sjølv sagt.

Ole Bull ble tidlig kjent med Anders Heldal, og det er nærliggende å tro at det var en Heldal-fele Ole Bull hadde med seg til Paris i 1831. Han fikk sine instrument ettersett og reparert av Heldal, mest vanlige fioliner, men også hardingfeler som Ole Bull eide blant annet en fin Erick Jonson Helland-fele. Ole Bull satt ofte oppe på verkstedet til Anders Heldal i Rentesmauet. Det var en samlingsplass for «spelemenn» i Rentesmauet hos Heldal. Og Ole Bull likte å høre de spille. Det hendte også at Ole Bull strøk opp en slått. Ole Bull var klar over at Heldal hadde et godt mu-

sikkøre. Og ved en anledning sa Bull: «Han kunne ha kommet langt som musiker».

Heldal måtte sørge for harg til de lange buene Bull brukte, så han ofte måtte tråle byen rundt for å finne lang nok hestetagl.

Ein gong laut Anders Heldal taka loket av ei kostesam fela til Bull, og han hadde moro av å sjå um Heldalen makta dette utan å skada instrumentet. Heldalen hadde berre ein vanleg kniv med eit par taggar på til å hjelpa seg med. Men loket kom so fint av at det ingenting tedde på trøysken, kytte Bull yver.

Myllargutten var og mellom de som oppsøkte Heldal. Han likte Heldalfelen så godt, han kunne sitte der dagen lang og prøve de.

Det var stor forskjell på kvaliteten i Heldalfelene. Mange var så verdifulle at eierne ikke ville skille seg av med dem. Myllargutten kom over en særst god Heldal-fele på Rogdo i Ullensvang: Han kalte den «Rogdeskrotten». Den greide

---

han ikke å sprengja heller,» sa Osmund Sekse; et bevis for at den tålte hard påkjenning.

Lite penger som det var blant folk, var det ikke stort han fikk for arbeidet sitt. Seks ort er det minste vi vet han fikk for en fele. Senere var vanlig pris fra en til to spd.

Anders Heldal var særdeles flink til å spinne felestrenger. Dette hjalp godt på økonomien og drog mange spelemenn til verkstedet hans -.

I 1837 giftet Heldal seg med Berta Gurine Jacobsen i Bergen. De fikk syv barn. Disse var musikalske så godt som alle sammen. Sønnen Aksel, var dirigent for flere sanglag i Bergen.

Heldal var en hyggelig og pratsom mann. Det var en fornøyelse å høre han fortelle om instrument, «spel og spelle-menner». Selv spilte han og fele. Han hadde «lært av gamle vesser», sa han.

Per Straumen (1854-1944) har fortalt at han hadde lært mange slåttar av Anders Heldal: «Han fekk da so godt te` te` spela han», sa Per Straumen,

«Han kunde ikkje so mange slåttar, Anders Heldal, men dei han hadde, spela han godt,» skrev Nils Brakvatne.

Arne Bjørdal:

«Ein mykje gamal springar frå Nordhordland oppskreven etter Lars Rongved, Haus (1851-1932), heiter «HELDALEN». Me hev ikkje funne denne slåtten andre stader.»

Billedhugger Sofus Madsen, Bergen var ofte på besøk hos «Heldalen i Langerækken». Madsen forteller:

«- Den gang jeg som tolv-tretten års gutt, omtrent daglig, satt oppe på hans vesle kammer, hvor han bodde ved Kalmargjerdet i sin søns hus, - « likkistemaker Heldals.»

Felemakeren var en liten pussig fremtoning. Med en topplue lignet han en nisse, tatt like ut av eventyret. Godslig og livlig med små levende øine og pratsom imens han parterte gamle feler og gransket dem med kjendermine. Dertil laget nye med kunstferdig perlemorsornamentik på grep og felekropp. Særlig erindrer jeg en fele som ha tok frem og spilte nogen slåtter på – som jeg forstod lite den gang, men som jeg særlig erindrer gjorde inntrykk på mig. Den var fin for mine gutteøine, og den var vist ikke til SALGS og var antagelig laget i Heldals beste tid som felemaker.

Jeg husker godt at han nevnte Ole Bull, men ikke noget nærmere. Heldal var den gang i 80-årene.

Anders Heldal ble en gammel mann., og døde i Engen 1 hos sønnen Mons 8. januar 1897, nesten 86 år gammel. Han etterlot seg fem barn, to sønner og to døtre i Bergen, og en sønn i England.

Synøve Bringslid:

Tre vekers hospitering i Riksarkivet våren 2011

I vår har eg fått høve til å hospitere tre veker i Riksarkivet og gjort meg kjent med arbeidet og kollegaene der. Sjølv om det i Arkivverket ikkje har vore eit fast opplegg for hospitering på nokre år, vart det raskt ordna eit opplegg for meg ved at personalsjefen tok kontakt med avdelingsleiarane med spørsmål om dei kunne ta imot meg.

I Riksarkivet vart eg svært godt motteken og løpet av perioden var eg innom dei tre fagavdelingane Publikum, Depot og Bevaring og tilsyn. Eg besøkte seks seksjonar med arbeidsoppgåver som spenner frå å ta vare på dei eldste diploma og membranfragmenta, til å ta imot elektronisk arkivmateriale og arbeid med å få opprette digitalt sikringsmagasin.

Alle seksjonane som eg ønska å besø-

ke, hadde laga ein plan for hospiteringa, og 40 personar var involvert i å ta seg av meg og orientere om arbeidet sitt og vise meg rundt i magasin m.m. Eg fekk også sitte litt på lesesalen og bruke arkiv etter eige ønske.

Opphaldet på Riksarkivet var hyggeleg og variert. Eg vart invitert med til møte med Statistisk Sentralbyrå der ein skulle avklare forhold rundt avlevering av fagsystem og fekk vere med Per Kristian Ottersland frå Privatarkivseksjonen og hente inn arkiv frå «Krigsinvalides foreining» på Akershus festning. Ein solskinsdag i mars, vart eg invitert av Gro Hendriksen til å gå tur rundt Sognsvann medan ho orienterte meg om prosjektet som er i gang for å lage nye fellesreglar for bevaring/kassasjon i kommunar og fylkeskommunar, og då eg kom til Seksjon for Eldre arkiver og

---

spesialsamlingar starta vi med ein hyggeleg lunsj med kake.

Seksjon for Papirdepot og arkivbeskrivelse

Den første seksjonen eg vart kjent med var Seksjon for Papirdepot og arkivbeskrivelser (DPA). Hovudverksemda der er arbeide med papirarkiv, magasinstyring, mottak av arkiv, kvalitets-sikring i Asta og brukarstøtte. Seksjonen arbeider etter prosjektorganisasjon og har tre hovudprosjekt:

Det første prosjektet arbeider med å konvertere arkivkatalogar til Asta, kvalitetssikre katalogar, kontrollerer klausulering, lage omtale av arkiv og innleiingar til katalogar. Det andre prosjektet gjeld Forsvarsarkiv der ein jobbar med å få kontroll med arkiva og katalogmateriale. Til saman er det ca 18 000 hyllemeter forsvarsarkiv i Riksarkivet. Her er svært mange avleveringar og mange katalogar, men også ein del som er uordna. Det blir satsa på å legge katalogane i Asta.

Det tredje prosjektet er retta mot samarbeide med statsarkiva og ein jobbar med å få lagt mest muleg av arkivkatalogane ut i Asta for vidare å bli gjort tilgjengeleg i Arkivportalen.

I denne seksjonen blir det også utført ein del ordningsarbeid, bl.a. på Todtarkivet. Det blir brukt litt ressursar på formidling, gjerne gjennom nettutstillinga kalla «vårsleppet»

Det blir også tatt imot ein del avleveringar.

Seksjon for Elektronisk arkiv og Digitalt depot

Desse seksjonane arbeider med elektronisk arkivmateriale.

Ein avleverings/deponeringsprosess startar ofte med besøk hos arkivskapar. Deponering /avleveringa kjem først inn til Seksjon for Elektronisk arkiv, der den blir halde i karantene i 3 veker, før den blir virussjekka. Dersom ein ikkje finn virus, går uttrekket vidare i Digitalt depot der det blir testa. Kvar enkelt tabell skal dokumenterast og ved testing blir avvik avslørt. Ein finn ofte ein god del avvik i uttrekka. Forarbeidet blir ofte gjort av arkivskapar eller ein ekstern konsulent. Å ta imot elektronisk materiale er ein prosess der ein finn avvik ved testing slik at materialet må sendast tilbake til arkivskapar. Etter at arkivskapar har retta opp feilen, blir det på nytt sendt til Seksjon for elektronisk arkiv og vidare til testing. Det blir ofte ein del korrespondanse med arkivskapar og vurdering av informasjonen rundt uttrekka, supplering av informasjonen osv. Elektroniske uttrekk blir sendt i posten, ikkje på e-post. I desse seksjonane driv ein også med utvikling av verktøy til å handtere elektroniske deponeringar/avleveringane. Autentisitet og integritet er viktig når ein arbeider med elektroniske arkiv. Det er også eit mål å gjere konvertering automatisk. Det blir jobba med å opprette eit digitalt sikringsmagasin.

Lovverket er ikkje godt nok. Ein arbeider med å utarbeide forslag til ny forskrift.

Seksjon for Privatarkiv

Forløparen til denne seksjonen er Norsk Privatarkivinstitut, som vart oppretta i 1977 og som i 1987 vart innlemma i Riksarkivet.

Privatarkivseksjonen bevarer, gjer tilgjengeleg og formidlar privatarkiv i Riksarkivet. På nasjonalt plan arbeider seksjonen for auka bevaring av privatarkiv og koordinerar privatarkivarbeidet i Arkivverket og på nasjonalt plan i samarbeid med andre. Seksjonen tek imot arkiv i samsvar med Riksarkivet sin bevaringspolitikk og gjer arkiva tilgjengeleg gjennom ordning og produksjon av katalogar.

Eg fekk delta på personalmøte i Privatarkivseksjonen og fekk på den måten innblikk i det pågåande arbeidet og planlegging av framtidig arbeid. Arkivverket legg vekt på at det skal takast vare på eit tilstrekkeleg utval av driftsarkiv frå ulike bransjar, samt organisasjons-arkiv og personarkiv knytt til politisk, kulturell og anna verksemd. Ein spesiell utfordring er knytt til det forholdet at mange offentlege verksemdar og samfunnsoppgåver i vår tid blir privatiserte. Arkiv etter slik verksemd som tidlegare var avleveringspliktig, blir no sett på som privatarkiv og krev dermed ein spesiell avtale om avlevering for at arkivet skal bli bevart.

Årleg tek Privatarkivseksjonen imot meir enn 500 hyllemeter privatarkiv. Dei seinare åra har det komme inn opp mot det dobbelte pr. år.

Seksjon for Bevaring og kassasjon.

Seksjon for bevaring og kassasjon (BEKA) driv med koordinering av statleg tilsyn, rapportering av forholda og bevaring og kassasjon i offentleg sektor. Revisjon av kapittel 3-5 i arkivlova er ei viktig oppgåve. Ein jobbar også med utforming av tekst til Stortingsmeldinga om arkiv.

Seksjonen jobbar no med to store prosjekt vedkommande revisjon av fellesreglar for bevaring og kassasjon der alle statsarkiva er inviterte til å delta.

Det eine prosjektet er utarbeiding av nye fellesreglar for bevaring/kassasjon på eit overordna nivå i statleg sektor. Det er utarbeidd eit skjema og kartlagt arkivmateriale i departement og direktorat. Statsarkiva i Stavanger og Tromsø er med i prosjektet med bl.a. arkivet til Sjøfartsdirektoratet. Ein forsøker å halde prosjektet på eit overordna nivå, men det er lett for at det blir detaljert.

Det andre prosjektet, er arbeid med å lage fellesreglar for bevaring/kassasjon til kommunar og fylkeskommunar. Det er sett i gang eit pilotprosjekt i Bærum kommune. Det blir gjort eit pilotprosjekt på oppvekstsektoren som det også er gjort mykje på i tidlegare prosjekt. Eit viktig spørsmål å ta stilling til, er også her kva for nivå ein skal legge seg på. Ein tek utgangspunkt i «bevaringsutvalgets rapport.» Kanskje bør datagrunnlaget utvidast fordi ein har erfart at kommunar kan vere ulike. Det er oppretta styringsgruppe og referansegruppe.

Seksjon for Eldre arkiv og spesi- alsamlinger.

I tillegg til generell orientering om seksjonen og arbeidet, fekk eg omvisning og orientering om diplom- og membranfragmentsamlingane, arkiv etter norske sentralorgan og dansk-norske fellesorgan, kart- og teikningsamlingane, fotosamlingane og rekneskapsmateriale.

Gunnar Pettersen viste meg diplom-samlinga som for det meste inneheld enkeltstående dokument. Det enkelte dokumentet blir kalla diplom eller brev. Det finst ca 7000 enkeltstående dokument frå før 1570, og ca 4500 frå perioden 1570-1670. Det finst også nokre tusen membranfragment. Trykte versjonar av diplom kan ein finne i mange publikasjonar, men dei fleste fram til 1570 er samla i kjeldeutgåva *Diplomatarium Norvegicum*.

Membranfragment-samlinga er oppretta i Riksarkivet. Dette er bitar av større dokument og handskrifter, gjerne på pergament. Dei er for det meste frå middelalderen, men dei vart etter reformasjonen kutta opp og brukt til nye formål, gjerne som omslag i arkivet til Rentekammeret eller til lensrekneskapa. I riksarkivet har ein samla fragmenta

slik at ein får samla utsnitt av lovhandskrift, sagahandskrift og liturgiske handskrifter.

Tor Weidling orienterte meg om arkiv etter norske sentralorgan og etter dansk-norske fellesorgan. Statthaldararkivet (1572-1771) er viktig i denne samanheng. Herredagane og overhoffretten var øvste domstol fram til 1797. Frå tidleg 1500-tal og fram til 1660 vart alle brev mellom sentrale styresmakter i Danmark og embetsmenn og enkeltpersonar i Noreg ekspedert gjennom Danske Kanselli. Kanselliet var kongen sitt sekretariat og handsama dei fleste sakene innanfor det offentlege. Etter statsomveltinga i 1660 vart det danske kanselli eitt av fleire regjeringskontor.

Ellen Marthol orienterte meg om rekneskap. Rekneskap er ei viktig kjelde til kunnskap om forholda i Noreg på 1600 og 1700 talet. Særleg mykje brukt er skattemanntal med namn på gardar og bruk, men og bøtelister og

---

tollbøker inneheld mykje informasjon. Kongen kravde at det skulle førast rekneskap over staten sine inntekter og utgifter. Kvart år vart det derfor sendt rekneskap med vedlegg til Rentekammeret i København frå forskjellige styresmakter i Noreg. I Rentekammeret vart desse rekneskapa revidert og arkivert. Etter 1814 vart det norske rekneskapsmaterialet i sentraladministrasjonen sine arkiv sendt tilbake til Noreg. Dei viktigaste rekneskapsriane er: lensrekneskap, stiftamtstuerrekneskap, futerekneskap, by-rekneskap, kyrkje-rekneskap, bergverksrekneskap, toll-rekneskap og militære rekneskap.

Åse Lange orienterte meg om dei talrike og mangfaldige fotosamlingane i Riksarkivet. Eg fekk innføring i fotohistorie og omvisning i magasin og spesialmagasin. Det finns ca 1 million bilete i Riksarkivet. Ein Access-database gjev oversikt. Det finst felleskatalog over foto i ekspedisjonen. Ein del av dette ligg i Asta.

Hege Brit Randsborg gav meg innføring i kart- og teikningssamlingane. Riksarkivet har ca 100 000 kart og teikningar. Dei går tilbake til 1650 og fram til dags dato. Mange av karta er handteikna og finst berre i eitt eksemplar. På grunn av stort format og spesielle krav til oppbevaring er materialet skilt ut og lagt i egne magasin. Mykje av materialet frå 16- 1700-talet er laga i til bruk i militær samanheng. Det er bevart ca 300 grensekart frå grensekommisjonar nedsett i samband med riksgrenser mot Sverige, Finland og Russland.

Jordskifteverket sine originale kart er i Riksarkivet.

Mykje av kart- og teikningsmaterialet er samla og katalogisert, men ein del kan ligge rundt om i arkivpakker.

I Riksarkivet møtte eg mange kunnskapsrike kollegaer som er ein del av eit godt fagmiljø, og eg sit igjen med eit inntrykk av at tilsette i Riksarkivet arbeider mot eit kjent felles mål og at Arkivverket sin strategiplan og plan for verksemda i seksjon og avdeling blir brukt aktivt. Opphaldet var lærerikt for meg, og gav meg innsikt i korleis ein profesjonell organisasjon kan fungere.

Takk til alle i Riksarkivet som tok seg tid til å snakke med meg og vise meg rundt, og takk til Yngve Nedrebø og Anne Størseth som var svært imøtekommende og dermed gjorde hospiteringa muleg å gjennomføre.

Byggesaken ved Statsarkivet i Bergen

Det gikk svært lang tid fra initiativet til denne byggesaken ble tatt i januar 2000, til byggearbeidet kom i gang sommeren 2010. Men nå går alt radig unna!

Råbygget stod ferdig til påske 2011, og kranselag ble holdt 7. april.

I mai ble byggeprosjektet tildelt «Den gylne hjelm» som beste byggeplass inspisert av Statsbyggs SHA-inspektører våren 2011.

Kunstneren og to representanter for juryen fra KORO (Kunst i Offentlige Rom) var på besøk 16. juni for å se på plassering av de to kunstverkene: et forstørret krøllet ark i stål på forsiden og en forstørret binders i hagen. Kunstneren brukte anledningen til å forklare sitt konsept, og han viste flere eksempler på sine kunstneriske verk.

Hoveddelen av utsmykningen ved Statsarkivet i Bergen skal utformes med datamaskin og ferdigstilles i Tyskland på grunnlag av datafilene. «Arket» skal representere det som ikke er funnet verdig for arkivet, og deler av det skal også kunne brukes til å sitte på. Utformingen skal være slik at kunstverket ikke samler vann.

Malingen på ytterveggene av magasinbygningen fra 1921 er fjernet, og vinduene fra 1921-bygget er under restaurering.

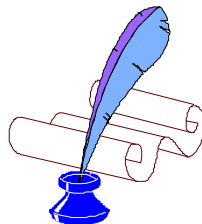
De første ferdig restaurerte stolene er kommet på plass igjen på lesesalen.

16. juni ble arkivreolene levert. De er heist på plass i magasinene, og monteringen av dem startet 19. juni. Arbeidet med monteringen ventes ferdig i løpet av juni.

Bygget kan ikke lukkes før alt utstyr til reolene er på plass, og først fra det tidspunktet kan man komme i gang med uttørring av bygget. Det vil skje fra juli. I øyeblikket ligger luftfuktigheten rundt 80%, og den må ned i rundt 50 før magasinene kan tas i bruk. Planlagt overtagelsesdato har vært satt til 19. september 2011, men det kan være grunn til å regne med at uttørringen vil kreve noe lengre tid, slik at overtagelsen trolig først skjer ved månedsskiftet september/oktober.

Stemmeveien har på grunn av byggeprosjektet vært stengt for gjennomkjøring siden sommeren 2010, men skal åpnes igjen til skolestart 2011. Da skal uteområdet på sørsiden av byggeprosjektet også være satt i stand.

Det er avklart at Statsarkivet beholder Årstadveien 22 som adresse, selv om det nå blir Stemmeveien som kommer til å være hovedadkomsten til Statsarkivet.

Den gamle malingen på magasinbygget fra 1921 blir blåst bort for å bli skiftet ut med «pustende» malingslag. Rivingen av den øverste delen av mellombygget fra 1993 er i gang. Taket fra 1993-bygget med sine kupler er under demontering, og skal erstattes av et nytt tak med jevnt fall.

Magasinhallene er klare for montering av reoler. Skinner til de rullende reolene er støpt på plass, gulvet er malt og det er lagt gulvbelegg i den delen av magasinene som ikke dekkes av reoler. Kanalene for lufting er på plass i taket.

Montering av rullereoler i de nye arkivmagasinene. I hvert av disse magasinene skal det bli plass til i overkant av 10 000 hyllemeter.

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no

Internett:
<http://www.arkivverket.no/bergen/om.html>
<http://www.digitalarkivet.no/>

Tidligere utgitt i denne serien:

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2/2004

1/2005

2/2005

3/2005

1/2006

2/2006

3/2006

1/2007

2/2007

3/2007

1/2008

2/2008

3/2008

1/2009

2/2009

3/2009

1/2010

2/2010

3/2010

1/2011